ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ Π.Μ.Σ.: ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΔΙΓΛΩΣΣΗ ΕΙΔΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Αναπαραστάσεις της αναπηρίας στα κείμενα μαζικής κουλτούρας:
Μια κριτική ανάλυση λόγου

Χρυσούλα Κολίτσα
Μεταπτυχιακή φοιτήτρια

Αναστασία Στάμου
Επιβλέπουσα καθηγήτρια

Εξεταστές: Αλευριάδου Αναστασία, Βαμβακίδου Ιφιγένεια

Θεσσαλονίκη, 2016

Ευχαριστίες

Ολοκληρώνοντας την παρούσα εργασία, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την κυρία Στάμου Αναστασία, Επίκουρη Καθηγήτρια, για την επίβλεψη και την καθοδήγηση της. Η συμβολή της ήταν καθοριστική και απαραίτητη σε όλα τα στάδια συγγραφής. Ευχαριστώ επίσης την κυρία Αλευριάδου Αναστασία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, και την κυρία Βαμβακίδου Ιφιγένεια, Καθηγήτρια.

Copyright © Κολίτσα Χρυσούλα, 2016.
Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.
Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα. Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και μόνο.

Ονοματεπώνυμο: Κολίτσα Χρυσούλα

Α.Ε.Μ.: 472

Ηλεκτρονική διεύθυνση: ms0472@nured.uowm.gr

Έτος εισαγωγής: 2014

Κατεύθυνση: Δίγλωσση ειδική αγωγή και εκπαίδευση

Τίτλος διπλωματικής εργασίας: "Αναπαραστάσεις της αναπηρίας στα κείμενα μαζικής κουλτούρας: Μια κριτική ανάλυση λόγου"

Δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία δεν αποτελεί προϊόν λογοκλοπής, είναι προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας, η βιβλιογραφία και οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει, έχουν δηλωθεί κατάλληλα με παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή. Επισημαίνεται πως η συγκεκριμένη επιλογή βοηθά στον περιορισμό της λογοκλοπής διασφαλίζοντας έτσι το/τη συγγραφέα.

Ημερομηνία 20-05-2016

Η δηλούσα

Κολίτσα Χρυσούλα

Περιεχόμενα

Περίληψη ... 6
Abstract ... 7
Εισαγωγή ... 8
Μέρος Πρώτο: Ανασκόπηση της βιβλιογραφίας ... 12
Κεφάλαιο 1: Αναπηρία και κείμενα μαζικής κουλτούρας ... 12
1.1. Αναπηρία: Έννοιες και ορισμοί ... 12
1.2. Αναπαραστάσεις της αναπηρίας σε κείμενα μαζικής κουλτούρας ... 15
1.2.1. «Έντυπες» αναπαραστάσεις της αναπηρίας ... 17
1.2.2. «Οπτικές» αναπαραστάσεις της αναπηρίας ... 19
1.3. Συμπεράσματα ... 21
Μέρος δεύτερο: Έρευνα ... 23
Κεφάλαιο 2: Μεθοδολογικά ζητήματα ... 23
2.1. Ανάλυση λόγου: Μια εισαγωγή ... 23
2.2. Συνδυάζοντας την κριτική και φουκωϊκή ανάλυση λόγου ... 25
2.3. Ερευνητικά ερωτήματα και δεδομένα ... 29
Κεφάλαιο 3: Ανάλυση Λόγου: Η αναπηρία στην τηλεοπτική αφήγηση ... 33
3.1. Άξονας αντικειμένων ... 33
3.2. Άξονας τρόπων εκφοράς ... 34
3.2.1. Εξωτερικές συνθήκες ... 34
3.2.2. Εσωτερικές συνθήκες ... 35
3.3. Άξονας εννοιών ... 38
3.4. Άξονας θεματικών ... 52
3.4.1. Αναπηρία και φιλία ... 52
3.4.2. Αναπηρία και οικογένεια ... 53
Συμπεράσματα ... 54
Περιορισμοί έρευνας - προεκτάσεις ... 57
Βιβλιογραφία ... 59
Διαδικτυακές πηγές ... 64
Παράρτημα ... 65

Περίληψη

Τα κείμενα μαζικής κουλτούρας αποτελούν πεδίο αναπαραγωγής εξουσιαστικών λόγων και συγκρότησης υποκειμένων, έναν προνομιακό δηλαδή τόπο για την εξέταση των αναπαραστάσεων της αναπηρίας. Η παρούσα εργασία θέτει στο επίκεντρο της ανάλυσης την τηλεοπτική αφήγηση και συγκεκριμένα τη σειρά «Κλείσε τα μάτια» (2003-2005), η οποία πραγματεύεται την τύφλωση. Τα βασικά ερευνητικά ερωτήματα εστιάζουν στον τρόπο που κατασκευάζεται η ταυτότητα των ΑμεΑ και στις συγκεκριμένες αναπαραστάσεις που αναδύονται κατά την επεξεργασία του τηλεοπτικού λόγου. Εξετάζεται δηλαδή αν η κατασκευή της αναπηρίας είναι μία και αδιάρρηκτη ή αν συνοδεύεται από ποικίλες νοηματοδοτήσεις. Με ερευνητικό πλαίσιο την ανάλυση λόγου και μεθοδολογικά εργαλεία προερχόμενα από την κριτική και φουκωϊκή προσέγγιση, επιχειρείται μια εις βάθος ανάλυση, διαρθρωμένη σε τέσσερις άξονες. Τα διαλογικά αποσπάσματα επομένως προσεγγίζονται από δύο αφετηρίες, επιτρέποντας να αναδειχθούν τα γλωσσολογικά χαρακτηριστικά των κειμένων, οι συνθήκες παραγωγής της τηλεοπτικής αφήγησης και τα ιδεολογικά νοήματα της γλωσσικής εκφοράς. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης συνηγορούν σε μια «παραδοσιακή» οπτική της αναπηρίας, νοηματοδοτώντας την τύφλωση ως εμπόδιο/περιορισμό και παρουσιάζοντας τα ΑμεΑ ως άτομα αδύναμα, άμεσα εξαρτώμενα από τον «άλλο». Οι στερεότυπες αυτές αναπαραστάσεις διακόπτονται από «εναλλακτικούς» λόγους, οι οποίοι όμως δεν καταφέρνουν να υπονομεύσουν τον κυρίαρχο λόγο, αλλά αντίθετα να τον επιβεβαιώσουν. Η αναπηρία τέλος διαπλέκεται με τους λόγους περί φιλίας και οικογένειας ενισχύοντας τον «παραδοσιακό» λόγο.

Λέξεις κλειδιά: φουκωϊκή ανάλυση λόγου, κριτική ανάλυση λόγου, αναπαραστάσεις της αναπηρίας, τηλεοπτική αφήγηση

Abstract

Mass media and culture constitute a field of authoritarian discourse reproduction and subject formation, i.e. a rich domain for the examination of disability representations. The present essay focuses on television narrative analysis and specifically studies the TV series “Close the Eyes” (Kleise ta matia), which discusses blindness. The basic questions in examination focus firstly on how identity of disabled people can be a social construction and secondly on the particular representations that emerge of the TV discourse processing. It is investigated whether disability construction is brings only one meaning or is accompanied by a variety of meanings. Using a Critical and Foucauldian approach to discourse analysis it is attempted an in-depth analysis which is structured in four axes. Therefore, dialogue parts are approached from two methodological starting points, in order to highlight the linguistic component of texts, the production conditions of TV narration and the ideology of used discourse. The research outcomes advocate a traditional view of disability which perceives blindness as factional limitation and disabled people as week persons depending on a caregiver. These stereotypical representations are embellished with some instants of progressive discourse used to refer to disability that however, tend to confirm the ideology of the dominant discourse. Finally, the discourses about friendship and family in regard with disability strengthens the “traditional” discourse.

Key words: Foucauldian discourse analysis; Critical discourse analysis; disability representations; TV narration

Εισαγωγή

Είναι εμφανές ότι παρόλο που η κοινωνική έρευνα έχει εστιάσει το ενδιαφέρον της στη μελέτη των αναπαραστάσεων της αναπηρίας σε κείμενα μαζικής κουλτούρας, όπως ο κινηματογράφος (Safran, 1997; Safran, 1998; Levers, 2001; Dawn, 2014), οι εφημερίδες (Auslander & Gold, 1999; Wilkinson & McGill 2009; Briant et al, 2011; Huws & Jones, 2011; Vamvakidou & Alevriadou, 2011, Phillips, 2012; Devotta et al, 2013), η παιδική λογοτεχνία (Kotopoulos et al, 2012) τα θεσμικά κείμενα (Grue, 2009; Price, 2009), τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, π.χ. το facebook (Stamou et al, 2014) και τέλος την τηλεόραση (Hartnett, 2000; Ganahl & Arbuckle, 2001; Stibbe, 2004; Saltes, 2010), οι τηλεοπτικές σειρές συνεχίζουν να είναι «παραγκωνισμένες», αφού τυγχάνουν μειωμένου ακαδημαϊκού ενδιαφέροντος (Stamou, 2011). Ο ακαδημαϊκός αυτός «αποκλεισμός» των τηλεοπτικών αφηγήσεων και η μη «ισομερής» προβολή των ατόμων με αναπηρία (ΑμεΑ) από τα μέσα (Schwartz et al, 2010; Renwick, 2014) αποτέλεσαν το εφαλτήριο για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας. Σκοπός είναι η ανάδειξη της «αόρατης μειονότητας» (Nelson, 1999 στο Schwartz et al, 2010), οι μιντιακές αναπαραστάσεις της οποίας έχουν απασχολήσει λιγότερο τους ερευνητές, σε σχέση με έμφυλα ζητήματα, ζητήματα που αφορούν την gay κοινότητα και τις εθνοτικές μειονότητες (Hartnett, 2000).

Οι τηλεοπτικές σειρές συμβάλλουν στον τρόπο που συγκροτούνται οι «υποκειμενικότητες». Τα τηλεοπτικά αφηγήματα δεν είναι απλοί «καταγραφείς» της κοινωνικής πραγματικότητας, αλλά διαμεσολαβούν ανάμεσα στο μήνυμα και τον αποδέκτη, (συν) διαμορφώνοντας «συλλογικές κουλτούρες». Για αυτό το λόγο, η τηλεοπτική μυθοπλασία προσφέρεται για τη μελέτη κυρίαρχων εικόνων και προτύπων της αναπηρίας, αναπαραστάσεων και επινοήσεων, που συντελούν στη διαμόρφωση της ταυτότητας των Ατόμων με Αναπηρία (ΑμεΑ).Η συγκεκριμένη μελέτη θέτει στο επίκεντρο την ελληνική σειρά «Κλείσε τα μάτια» του Χ. Παπακαλιάτη. Μια τέτοια ανάλυση δεν είναι δυνατόν να εστιάσει σε όλες τις αναπηρίες, καθώς είναι οι συγκεκριμένες τηλεοπτικές αφηγήσεις που καθορίζουν το υπό μελέτη υλικό. Επομένως, η έννοια «αναπηρία» στο παρόν κείμενο αποκτά συγκεκριμένο εννοιολογικό περιεχόμενο και αφορά μία επίκτητη αναπηρία, την τύφλωση, που γίνεται αντικείμενο πραγμάτευσης στο τηλεοπτικό σκηνικό. Βασική επιδίωξη είναι η καταγραφή των άλλοτε εμφανών, άλλοτε υπόρρητων «λόγων» και

των ιδεολογικών νοημάτων, που συνοδεύουν την έκδηλη θεματολογία των συγκεκριμένων τηλεοπτικών προϊόντων.

Η έννοια του «λόγου» (discourse) φανερώνει το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας, την ανάλυση λόγου (discourse analysis) και φέρνει στο προσκήνιο ένα βασικό ερώτημα: ποιες συγκεκριμένες μέθοδοι θα χρησιμοποιηθούν για να προσεγγιστεί η τηλεοπτική αφήγηση; Στην παρούσα εργασία, η πολυπλοκότητα του μεθοδολογικού ζητήματος, απορρέει από την πολυτροπικότητα του τηλεοπτικού κειμένου. Η δυσκολία αυτή επιχειρείται να ξεπεραστεί με το συνδυασμό δύο μεθοδολογικών προσεγγίσεων, της κριτικής ανάλυσης λόγου (ΚΑΛ) και της φουκωϊκής ανάλυσης λόγου (ΦΑΛ). Η συγκεκριμένη επιλογή δεν είναι τυχαία, καθώς πρόκειται για δύο προσεγγίσεις ιδιαίτερα «δημοφιλείς» τα τελευταία χρόνια, εφόσον η έννοια του λόγου σήμερα, χρησιμοποιείται ολοένα και περισσότερο από την επιστημονική κοινότητα.

Στο πλαίσιο της ΚΑΛ, τα κείμενα εξετάζονται σε σχέση με τις θεσμικές πρακτικές και τις πρακτικές λόγου μέσα στις οποίες αυτά είναι ενσωματωμένα, επανασημασιοδοτούνται δε οριζόμενα πέρα από τα στενά όρια της γραπτότητας τους (Fairclough, 1995). Η ΚΑΛ προσφέρει τα κατάλληλα εργαλεία για μια ενδελεχή κοινωνιογλωσσολογική προσέγγιση, εστιάζοντας τόσο στα γλωσσικά χαρακτηριστικά των κειμένων, όσο και στις κοινωνικές δομές που τα υποστηρίζουν. Παρόλο όμως που πολιτισμικά προϊόντα, όπως η τηλεόραση, θεωρούνται κειμενικά είδη που χρήζουν ερμηνείας (Fairclough, 1995), οι έρευνες που προέκυψαν κατά τη βιβλιογραφική ανασκόπηση αφορούν την εφαρμογή της ΚΑΛ σε μονολογικά, δημοσιογραφικά και πολιτικά, κείμενα (Teo, 2000; Van Dijk, 2000; Stamou, 2001; Vaara & Tienari, 2002; Carvalho, 2008). Κάποιες μελέτες μάλιστα επιχειρούν μέσω της ΚΑΛ να εξετάσουν τις αναπαραστάσεις της αναπηρίας (Stamou et al, 2008; Grue, 2009; Price, 2009; Stamou & Padeliadu, 2009; Huws & Jones, 2011, Stamou, Alevriadou, & Soufla, 2016).

Η εστίαση της ΚΑΛ σε γραπτά, μονολογικά κείμενα έχει δεχθεί κριτική, καθώς παραμελεί προφορικά και διαλογικά κείμενα (Στάμου, 2014). Η παρούσα εργασία αποτελεί μια απόπειρα εφαρμογής της ΚΑΛ σε ένα διαλογικό κείμενο, όπως είναι οι τηλεοπτικές σειρές. Δεδομένης όμως της πολυσημίας της τηλεοπτικής αφήγησης χρησιμοποιούνται παράλληλα κάποια στοιχεία της ΦΑΛ, που έχει ήδη εφαρμοστεί σε διαλογικά κινηματογραφικά κείμενα (Κοσμά, 2011˙ Κοσμά, 2015), για την ανάδειξη των ποικίλων κοινωνικών νοημάτων και για τη διερεύνηση της περιπλοκότητας και

συνθετότητας των μηχανισμών της εξουσίας. Η παρούσα ανάλυση αρθρώνεται σε τέσσερις άξονες αποκαλύπτοντας τις συνθήκες παραγωγής της τηλεοπτικής αφήγησης, ενώ, σε συνδυασμό με τα μεθοδολογικά εργαλεία της ΚΑΛ, γίνονται εμφανή τα ιδεολογικά νοήματα της γλωσσικής εκφοράς. Υποστηρίζεται επομένως ότι με κοινό σημείο αναφοράς τον κοινωνικό κονστρουξιονισμό, μια τέτοια σύνθεση των δύο μεθοδολογικών προσεγγίσεων είναι εφικτή, καθώς προσφέρει τη δυνατότητα συνδυασμού της κειμενικής ανάλυσης με την κοινωνική ανάλυση (Pechtelidis & Stamou, υπό κρίση).

Η κοινή μεταχείριση των αναλυτικών εργαλείων μπορεί να προσφέρει από την μία πλευρά μία εις βάθος ανάλυση του κειμένου, σε συνδυασμό με μια ολόπλευρη κοινωνική ανάλυση. Θα μπορούσε βέβαια κάποιος να ισχυριστεί πως εργαλεία κατάλληλα για τη μελέτη διαλογικών κειμένων προσφέρει η ανάλυση συνομιλίας (ΑΣ), μια προσέγγιση για τη σε βάθος επεξεργασία του φυσικού λόγου. Η ΑΣ βλέπει τις συνομιλίες ως από κοινού κατασκευές, απορρέουσες από τη διεπίδραση των συνομιλητών/τριών και έχει ως βασικό αντικείμενο μελέτης τις πρακτικές διεπίδρασης και τον τρόπο που αυτές γίνονται κατανοητές από τον ίδιο τον συνομιλητή/τρια (Βασιλοπούλου, 2014). Η παρούσα εργασία όμως δεν εστιάζει στον τρόπο που συνδιαμορφώνεται ο «λόγος» για την αναπηρία μέσα από τη διεπίδραση των πρωταγωνιστών, των συμμετεχόντων δηλαδή στο διάλογο, αλλά διερευνά πως ο λόγος συνδέεται με άλλες μορφές κοινωνικής ιεράρχησης, όπως η ταυτότητα, το φύλο, κτλ. και ποιες είναι οι κοινωνικές συνέπειες των ρηματικών αναπαραστάσεων της πραγματικότητας. Ενδιαφέρεται δηλαδή για τη χαρτογράφηση των αναπαραστάσεων της αναπηρίας μέσα από τη συστηματική μελέτη των λόγων ως κοινωνικών πρακτικών, μια διάσταση που αδυνατεί να προσφέρει η ΑΣ. Η ΑΣ άλλωστε αποτελεί μία περισσότερο φορμαλιστική μέθοδο, που εστιάζει στη σύνδεση του κειμένου με το περικείμενο και δεν προχωρά στη συσχέτισή του με το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο (Στάμου, 2014).

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να προσεγγίσει τους λόγους που αναδύονται σχετικά με την αναπηρία. Στο πρώτο μέρος, γίνεται αποσαφήνιση της έννοιας «αναπηρία», με σαφείς αναφορές στο ιατρικό και κοινωνικό μοντέλο που ορίζουν και καθορίζουν το σημασιολογικό περιεχόμενο της. Έπειτα, επιχειρείται μια σύντομη βιβλιογραφική ανασκόπηση, με στόχο τη χαρτογράφηση προηγούμενων ερευνών που εστιάζουν στις αναπαραστάσεις της αναπηρίας σε κείμενα μαζικής κουλτούρας, όπως οι εφημερίδες,

ο κινηματογράφος και η τηλεόραση. Στο δεύτερο μέρος της εργασίας δίνεται εν συντομία το γενικό πλαίσιο της ανάλυσης λόγου, ενώ παρουσιάζονται αναλυτικότερα η μεθοδολογία της παρούσας εργασίας και τα ερευνητικά ερωτήματα. Στο τρίτο κεφάλαιο, γίνεται η ανάλυση των τηλεοπτικών αφηγήσεων και η ανάδειξη των αναπαραστάσεων της αναπηρίας μέσα από τους τέσσερις άξονες. Ο πρώτος είναι ο άξονας αντικειμένων που περιγράφει όλα εκείνα τα στοιχεία που υφίστανται αντικειμενικά και δεν αποτελούν αποκυήματα της μυθοπλαστικής αφήγησης. Ο άξονας των τρόπων εκφοράς, παρουσιάζει τις εξωτερικές και εσωτερικές συνθήκες εκφοράς του λόγου, δηλαδή όλες εκείνες τις πληροφορίες που αφορούν τον τρόπο αφήγησης. Ο τρίτος άξονας των εννοιών εστιάζει στην κεντρική έννοια που διατρέχει την αφήγηση και ο άξονας των θεματικών συζητά τις ιδεολογικές συνιστώσες του τηλεοπτικού λόγου μέσα από συγκεκριμένες θεματικές. Το τελευταίο μέρος συζητά τα αποτελέσματα της ανάλυσης και τα ερευνητικά ερωτήματα που συνεχίζουν να παραμένουν ανοιχτά προς διερεύνηση και συζήτηση στην ακαδημαϊκή κοινότητα. Στο παράρτημα τέλος, περιλαμβάνονται τέσσερα ενδιαφέροντα αποσπάσματα, η ανάγνωση των οποίων επιβεβαιώνει τους λόγους για την αναπηρία που προέκυψαν κατά την ανάλυση.

Μέρος Πρώτο: Ανασκόπηση της βιβλιογραφίας

Κεφάλαιο 1: Αναπηρία και κείμενα μαζικής κουλτούρας

1.1. Αναπηρία: Έννοιες και ορισμοί

Ο ορισμός της αναπηρίας αποτελεί μια περίπλοκή διεργασία, άμεσα εξαρτώμενη από το εκάστοτε θεωρητικό και αναλυτικό πλαίσιο. Ως αποτέλεσμα το, εδώ και δεκαετίες, ακαδημαϊκό ενδιαφέρον των ερευνητών για την αναπηρία, έχει επιφέρει διχογνωμίες και αντιπαραθέσεις σε σχέση με το εννοιολογικό της περιεχόμενο. Αρχικά, η αναπηρία προσεγγίστηκε με ιατρικούς όρους, δίνοντας χώρο για θεραπευτικές παρεμβάσεις. Το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα όμως τα πράγματα άρχισαν να αλλάζουν, κυρίως στην Αμερική και στη Βρετανία (Grue, 2009). Από την δεκαετία του 1970 τα ΑμεΑ διαδήλωναν για ίσα δικαιώματα και μια νομοθεσία κατά των διακρίσεων, με στόχο τη διασφάλιση ίσων ευκαιριών πρόσβασης και συμμετοχής στην κοινωνία (WHO, 2011). Η κίνηση αυτή προέκυψε ως απάντηση στις διακρίσεις εις βάρος τους, αποκύημα του «φαντασιακού» της κοινωνίας και των παγιωμένων αντιλήψεων που εμπόδιζαν την κοινωνική συμμετοχή τους με ισότιμους όρους.

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών έγινε εμφανές ότι δεν είναι η «δυσλειτουργία» η οποία περιορίζει τους ανθρώπους, αλλά τα κοινωνικά εμπόδια. Επιπλέον, καθίσταται πλέον σαφές ότι η αναπηρία δεν αφορά ένα μέρος της κοινωνίας, αλλά ολόκληρη την κοινωνία. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (World Health Organization-WHO) περιγράφει την αναπηρία ως «μέρος της ανθρώπινης κατάστασης», αφού σχεδόν όλοι οι άνθρωποι μόνιμα ή προσωρινά θα την βιώσουν, είναι μια κατάσταση, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, «σύνθετη, δυναμική, πολυδιάστατη και αμφισβητούμενη» (WHO, 2011: 3). Η αναπηρία δε λογίζεται πλέον ως χαρακτηριστικό που φέρει μια «μειονότητα» ατόμων, αλλά ως μία εν δυνάμει κατάσταση που ενδεχομενικά κάθε άνθρωπος θα βιώσει στην πορεία της ζωής του.

Στην πρόσφατη βιβλιογραφία, η βασική διαμάχη εντοπίζεται μεταξύ βιολογικής και κοινωνικής κατανόησης της αναπηρίας. Οι αντικρουόμενες απόψεις έχουν οδηγήσει αντίστοιχα στη διατύπωση δύο θεωρητικών μοντέλων, άμεσα συνδεδεμένων με τις κοινωνικές αλλαγές που συντελέστηκαν. Πρόκειται για τη «δυαδική διάκριση» που

έκανε ο Oliver (1990) μεταξύ αυτό που αναφέρεται ως «το άτομο και τα κοινωνικά πρότυπα της αναπηρίας». Το ατομικό μοντέλο για τον Oliver στηρίζεται στις ψυχολογικές και ιατρικές πτυχές της αναπηρίας, το οποίο αναφέρεται ως η ιατρικοποίηση της αναπηρίας (Oliver, 1990). Το ιατρικό μοντέλο, θεωρεί τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα ΑμεΑ στην καθημερινή τους ζωή απορρέουσες από την κατάσταση τους, αναγνωρίζοντας μια αιτιακή σχέση ανάμεσα στην αναπηρία και τη σωματική, ψυχική ή άλλη «απόκλιση» του ατόμου από την «κανονικότητα». Σε επίπεδο ορισμού η αναπηρία αντιμετωπίζεται ως «μειονέκτημα» (handicap, impairnment) και συνακόλουθα η ιατρική και θεραπευτική παρέμβαση παρουσιάζεται ως απαραίτητη για να ξεπεραστούν οι περιορισμοί της «δυσλειτουργίας». Παράλληλα, η διαμεσολάβηση αυτή έχει ως στόχο να καταστήσει τους ανθρώπους «φυσιολογικούς» (Stibbe, 2004), καθώς εφόσον τα άτομα με αναπηρία δεν μπορούν να λειτουργήσουν, όπως τα άτομα χωρίς αναπηρία, είναι απομονωμένα. Η έμφαση δηλαδή δίνεται σε στρατηγικές θεραπευτικής αποκατάστασης, ώστε να επέλθει η «αλλαγή» του ατόμου για να «χωρέσει» την κοινωνία, η οποία εκλαμβάνεται ως περιβάλλον σταθερό και ουδέτερο (Burchardt, 2004). Το ιατρικό μοντέλο δέχτηκε κριτική καθώς επέτρεψε τη δημιουργία και τη συντήρηση των προκαταλήψεων, του στιγματισμού και του κοινωνικού αποκλεισμού των ΑμεΑ.

Ο βιολογικός ντετερμινισμός στη θέαση της αναπηρίας τέθηκε υπό αμφισβήτηση τη δεκαετία του 1980, χρονολογία ορόσημο για την μετάβαση στην κοινωνική προσέγγιση της αναπηρίας (Devlieger, 1999). Πρόκειται για την εποχή που άρχισε να αναγνωρίζεται ο σημαίνοντας ρόλος των κοινωνικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών «εμποδίων» για τη νοηματοδότηση της αναπηρίας και η συνακόλουθη ανεπάρκεια του ιατρικού μοντέλου στην προσέγγιση αυτής. Το κοινωνικό μοντέλο ανθίσταται στην ατομικότητα και την ιατρικοποίηση της αναπηρίας και έχει τις ρίζες του στους αγώνες του αναπηρικού κινήματος για την αναγνώριση των πολιτικών του δικαιωμάτων (Burchardt, 2004). Ουσιαστικά, εδραιώθηκε το 1976 στη Βρετανία από πολλούς ακαδημαϊκούς και ακτιβιστές της ένωσης *Union of the Physically Impaired Against Segregation (UPIAS)* (Burchardt, 2004). Το κοινωνικό μοντέλο προέκυψε από τη διάκριση των δύο αγγλικών όρων «impairment» και «disability», που ρητά αναφερόταν στο ιδρυτικό κείμενο της UPIAS:

> *..ορίζουμε τη «δυσλειτουργία» (impairment) ως απουσία ενός μέρους ή όλου ενός άκρου ή οργάνου ή μίας λειτουργίας του οργανισμού και την αναπηρία (disability) ως μειονέκτημα ή περιορισμό που προκαλείται από το σύγχρονο κοινωνικό περιβάλλον το οποίο δεν λαμβάνει υπόψη του ή δίνει λίγη σημασία που στους ανθρώπους που έχουν σωματικές αναπηρίες και τους εξαιρεί έτσι από τις συνήθεις κοινωνικές δραστηριότητες. Η σωματική αναπηρία είναι, ως εκ τούτου, μια ιδιαίτερη μορφή καταπίεσης* (Oliver 1996, p.25 στο Anastasiou & Kauffman, 2013).

Ο όρος «impairment» δηλαδή περιγράφει ένα ατομικό χαρακτηριστικό (Burchardt, 2004), μια δυσλειτουργία φυσική, αισθητηριακή ή νοητική, που επιφέρει λειτουργικό περιορισμό και ο όρος «disability» αναφέρεται στον περιορισμό ισότιμων ευκαιριών πρόσβασης στην κοινωνική ζωή εξαιτίας φυσικών και κοινωνικών εμποδίων (Burchardt, 2004; Anastasiou & Kauffman, 2013). Το κοινωνικό μοντέλο προσεγγίζει την αναπηρία ως «κοινωνική κατασκευή». Σε αυτό το πλαίσιο, η αναπηρία δεν είναι αποκύημα της παθολογίας, αλλά των κοινωνικοοικονομικών δομών που περιορίζουν την προσβασιμότητα των ΑμεΑ (Anastasiou & Kauffman, 2013). Το επίκεντρο του προβλήματος εντοπίζεται στην ανεπάρκεια της κοινωνίας να παράσχει τις κατάλληλες υπηρεσίες και να διασφαλίσει την κάλυψη των αναγκών των ΑμεΑ (Oliver, 1996 στο Anastasiou & Kauffman, 2013).

Σήμερα, το κοινωνικό μοντέλο έχει δεχτεί κριτική, καθώς προσεγγίζει την κοινωνική και βιολογική διάκριση της αναπηρίας με έναν οντολογικό τρόπο. Υπό το πρίσμα του κοινωνικού κονστρουξιονισμού, η αναπηρία δομείται μόνο μέσα από κοινωνικές διαδικασίες, αποκομμένη από τη βιολογία της. Ως αποτέλεσμα η ταυτότητά του ατόμου με αναπηρία συγκροτείται απορρίπτοντας τα βιολογικά χαρακτηριστικά και τη σωματοποιημένη εμπειρία, όπως ο πόνος και η κόπωση (Grue, 2009). Θέτει στο επίκεντρο μόνο τις κοινωνικές αξίες και ρόλους απορρίπτοντας την κατασκευή του λόγου της επιστημονικής/ιατρικής κοινότητας, που οι Anastasiou & Kauffman (2013) ορίζουν ως μη εξαρτώμενη από το υποκείμενο (subject - independent) και υιοθετώντας αποκλειστικά και μόνο την απορρέουσα από το ίδιο το άτομο με αναπηρία κατασκευή (subject - dependent).

Η προσέγγιση ζητημάτων ορολογίας φαίνεται πως συνεχίζει να απασχολεί ακόμη και σήμερα την επιστημονική κοινότητα. Κάποιοι ερευνητές παραδέχονται πως η εκ νέου εννοιολόγηση της αναπηρίας στο πλαίσιο του κοινωνικού μοντέλου, οδήγησε σε ρήξη

με τις παραδοσιακές αντιλήψεις και επηρέασε τομείς, όπως η κοινωνική και εκπαιδευτική πολιτική πολλών ευρωπαϊκών, και όχι μόνο, χωρών (Anastasiou & Kauffman, 2013). Κάποιοι άλλοι αδυνατούν να βρουν σύνδεση ανάμεσα στη χρήση της ορολογίας και στις στάσεις που διαμορφώνονται απέναντι στα άτομα των «μειονοτικών ομάδων», όπως τα ΑμεΑ (Auslander & Gold, 1999). Σήμερα, υφίσταται η ανάγκη θέασης της αναπηρίας υπό το πρίσμα των ποικίλων παραγόντων που την προσδιορίζουν και την καθορίζουν. Υπάρχει ανάγκη για μια συνδυαστική προσέγγιση, που δεν υποβαθμίζει ούτε τα βιο-ιατρικά χαρακτηριστικά, ούτε τη σημασία του φυσικού ή κοινωνικού περιβάλλοντος. Η συνδυαστική αυτή προσέγγιση βέβαια δεν υποδηλώνει πληρότητα στη κατανόηση της αναπηρίας, ούτε έχει πλήρως αναπτυχθεί μέχρι σήμερα (Grue, 2009). Το βασικό ερώτημα που αναδύεται είναι με ποιο τρόπο η αναπηρία αναπαρίσταται στα κείμενα μαζικής κουλτούρας και αν οι αναπαραστάσεις αυτές συνδέονται και σε τι βαθμό με στερεότυπες απεικονίσεις, με ερείσματα είτε από το ιατρικό είτε από το κοινωνικό μοντέλο κατανόησης της αναπηρίας.

1.2. Αναπαραστάσεις της αναπηρίας σε κείμενα μαζικής κουλτούρας

Τα κείμενα μαζικής κουλτούρας, με βασικό χαρακτηριστικό την εύκολη προσβάσιμοτητα από το κοινό, εγκαθιδρύουν μια αλληλεπιδραστική σχέση ανάμεσα στο μέσο (εφημερίδα, τηλεόραση, διαδίκτυο, κτλ) και τον αναγνώστη/θεατή/χρήστη. Αποτελούν διαύλους κοινοποίησης μηνυμάτων, αντανακλούν την κυρίαρχη ιδεολογία και τις αξίες της κοινωνίας, επηρεάζουν κοινωνικές συμπεριφορές και διαμορφώνουν αντιλήψεις απέναντι στην αναπηρία. Λειτουργούν επομένως ως διαμεσολαβητές της κοινωνικής πραγματικότητας και συνάμα ως (συν) διαμορφωτές κοινωνικών νοημάτων. Αποτέλεσμα των παραπάνω είναι η δημιουργία συγκεκριμένων αναπαραστάσεων για την αναπηρία, οι οποίες είναι συνήθως στερεότυπες (Renwick, 2014) και παρουσιάζουν μία «κατασκευασμένη» πραγματικότητα, μη συμβατή με τη βιωμένη καθημερινή εμπειρία των ΑμεΑ (Harnett, 2000; Sarrett, 2011). Πρόκειται για τα στερεότυπα που μπορούν να διαμορφώνουν τις προσλήψεις με μια αμεσότητα, η οποία δεν είναι εύκολα προσβάσιμη από την «συνειδητή κατανόηση» (Levers, 2001).

Τα τελευταία χρόνια η αναπηρία «προβάλλεται» ολοένα και περισσότερο στα κείμενα μαζικής κουλτούρας, αν και συνεχίζει να κατέχει μικρότερο μερίδιο της μιντιακής

προβολής σε σχέση με άλλα κοινωνικά ζητήματα (Renwick, 2014). Σε σχετική έρευνα που αφορά τα έντυπα μέσα ενημέρωσης της περιόδου 2004-2005, καταγράφηκαν 713 άρθρα για την αναπηρία, ενώ το 2010 ο αριθμός τους αυξήθηκε σε 1015 (Briant, κ.ά., 2011). Πιο συγκεκριμένα, η πραγμάτευση ζητημάτων σχετικών με τις κινητικές αναπηρίες αυξήθηκε από 19% το 1999 σε 29% το 2002 και με τις αισθητηριακές αναπηρίες αυξήθηκε από 14% το 2000 σε 23% το 2002 (Broadcasting Standards Commission (BSC), 2003). Η ίδια αύξηση διαπιστώνεται επίσης σε άρθρα εφημερίδων με σχετική με τις αναπτυξιακές αναπηρίες θεματολογία, όπως ο αυτισμός και το σύνδρομο Down (Wilkinson & McGill, 2009; Huws & Jones, 2011). Στατιστικά σημαντικές διαφορές στις αναφορές για τα ΑμεΑ παρατήρησαν στην έρευνα τους οι Devotta et al (2013), καθώς από 35.7% το 1998 το ποσοστό αυξήθηκε σε 57.2% το 2008. Τέλος, όπως σημειώνουν η συχνότερα αναφερόμενη αναπηρία ήταν η σωματική αναπηρία σε ποσοστό 83% το 1998 και 74% το 2008.

Σε σχέση με τον κινηματογράφο, μία από τις πρώτες έρευνες που εξέτασε τη συχνότητα προβολής της αναπηρίας, αυτή των Byrd & Elliot (1985), κατέγραψε ένα μικρό ποσοστό ταινιών που παρουσίαζαν αναπηρίες και προβλήθηκαν την περίοδο 1976–1983, μόλις 11,42% σε σύνολο 1051 ταινιών. Αντίστοιχα στην τηλεόραση τα ποσοστά συνεχίζουν να παραμένουν χαμηλά ακόμη και σήμερα που οι άνθρωποι με αναπηρία αποτελούν ένα μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού (Saltes, 2010). Σε σχετικές έρευνες, τόσο η Harnett (2000) όσο και η Saltes (2010) κάνουν αναφορά για το πολύ μικρό ποσοστό χαρακτήρων με αναπηρίες στην ιρλανδική και καναδική τηλεόραση αντιστοίχως. Παρόλα αυτά σε σύγκριση με το παρελθόν παρατηρείται μια σχετική αύξηση στον κινηματογράφο και την τηλεόραση. Ο Safran (1998) κατά τη μελέτη οσκαρικών ταινιών της περιόδου 1927-1996 διαπίστωσε ότι η αύξηση από το 1970 και μετά άγγιξε ποσοστό 43% -με τις ψυχιατρικές αναπηρίες να είναι οι πιο συχνές (1988a)-, ενώ ο Stibbe (2004) σημειώνει πως το 1990 παρατηρείται μια φοβερή άνθηση στην απεικόνιση της αναπηρίας στην ιαπωνική τηλεόραση.

Η ολοένα και συχνότερη προβολή της αναπηρίας γεννά αναπαραστάσεις, αναπαράγει στερεότυπα και παράλληλα (συν) διαμορφώνει τις προσλήψεις του θεατή (Levers, 2001). Η μεταδομιστική προσέγγιση της αναπηρίας υποστηρίζει ότι τα σώματα και τα μυαλά των ΑμεΑ είναι ενδεδυμένα με χιλιάδες λέξεις που παράγουν κοινωνικούς λόγους και αναπαράγουν σχέσεις εξουσίας με ιδεολογικές επιδράσεις (Goodley &

Runswick-Cole, 2012). Οι αναπαραστάσεις της αναπηρίας στα κείμενα μαζικής κουλτούρας συνεχίζουν να απασχολούν μέχρι σήμερα πολλούς ερευνητές.

Ο Nelson σημειώνει εφτά στερεότυπα για την αναπηρία, όπως αυτά αναδύονται στις κινηματογραφικές αφηγήσεις (Nelson, 1994 στο Black & Pretes, 2007), τα οποία όμως υφίστανται γενικότερα στα κείμενα μαζικής κουλτούρας. Η πρώτη στερεοτυπική αναπαράσταση απεικονίζει τα ΑμεΑ ως έχοντα ανάγκη φροντίδας ή θεραπείας και η αναπηρία εκλαμβάνεται ως μια τραγωδία που απαιτεί τη συμπάθειά και φιλανθρωπία. Η δεύτερη εστιάζει στο θάρρος, την αντοχή και την αποφασιστικότητα του ατόμου με αναπηρία να ξεπεράσει την αναπηρία του και η τρίτη περιγράφει το άτομο ως σκοτεινό, κακό, με εγκληματικές προθέσεις. Η τέταρτη περιγράφει τη ζωή του, ως μη έχουσα αξία και επομένως παρουσιάζει την αναπηρία ως μια συνεχή σωματική εξάρτηση, ως δυστυχία που συνεπάγεται στέρηση της αυτονομίας και της αυτοδιάθεσης. Η πέμπτη στερεοτυπική αναπαράσταση περιγράφει το άτομο ως «απροσάρμοστο» που χρειάζεται τους μη έχοντες αναπηρία για να αποκτήσει γνώση για τον εαυτό του και η έκτη παρουσιάζει το άτομο ως «βάρος» για το οικογενειακό περιβάλλον, στερεότυπο που χρησιμοποιείται για να επιτονίσει την γενναιοδωρία των υπολοίπων. Το τελευταίο στερεότυπο παρουσιάζει το άτομο ως ανίκανο να ζήσει μια «επιτυχημένη» ζωή, ουσιαστικά η υπόσταση του ατόμου καθορίζεται από την αναπηρία του και όχι από τα προσωπικά του χαρακτηριστικά (Black & Pretes, 2007: 67).

1.2.1. «Έντυπες» αναπαραστάσεις της αναπηρίας

Η ανάγνωση ενός δημοσιογραφικού κειμένου συμβάλλει στη διαμόρφωση στάσεων και πεποιθήσεων για την αναπηρία και η συνακόλουθή χρήση του δημοσιογραφικού λόγου αποκαλύπτει την υπόρρητη ιδεολογία πίσω από τις κατασκευές του λόγου. Πολλές μελέτες επιχείρησαν να αποκαλύψουν τυχόν διαφορές στον τρόπο κατανόησης της αναπηρίας, έτσι όπως αυτές αποκαλύπτονται από την χρήση των όρων στα δημοσιογραφικά κείμενα. Πιο συγκεκριμένα, οι Wilkinson & McGill (2009), που επιχείρησαν μια συγκριτική προσέγγιση άρθρων της βρετανικής εφημερίδας *The Guardian* ανάμεσα στα έτη 1983 και 2001, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι στο δημοσιογραφικό κείμενο τα «άτομα με νοητικές αναπηρίες» χαρακτηρίζονταν τα «άτομα με αυτισμό» και με «σύνδρομο Down», ενώ αντίστοιχα οι Huws & Jones (2011) εντόπισαν αυθαιρεσία στη χρήση του όρου «αυτισμός»,

διαπιστώνοντας πως οι χαρακτηριζόμενες ως «αυτιστικές» συμπεριφορές έφεραν σημαινόμενα περιγράφοντας συμπεριφορές έξω από τις νόρμες. Από την άλλη πλευρά οι Auslander & Gold (1999) μελετώντας άρθρα έξι εφημερίδων μεγάλης κυκλοφορίας του Καναδά και του Ισραήλ (τρεις από κάθε χώρα), κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι στις καναδικές εφημερίδες η λέξη «ανάπηρος» δεν χρησιμοποιούνταν συχνά, ενώ η λέξη «θύμα» εμφανιζόταν σε ποσοστό 15%, όταν στις ισραηλινές εφημερίδες το αντίστοιχο ποσοστό ήταν 0%. Επιπλέον, οι ερευνητές εντόπισαν στις ισραηλινές εφημερίδες μη πολιτικά ορθούς όρους, όπως «μειονέκτημα», «καθυστέρηση», κ.α.. Τέλος, οι Devotta et al (2013) στηρίχτηκαν στην έρευνα των Auslander & Gold μελετώντας εκ νέου τα άρθρα των τριών καναδικών εφημερίδων και βλέποντας τα συγκριτικά με αυτά του 2008. Η συγκριτική προσέγγιση αποκάλυψε διαφορές στη χρήση της ορολογίας, καθώς μειώθηκαν λέξεις όπως «μειονέκτημα» «ασθενής» και «θύμα» (από 49.5% το 1998 σε 28.9% το 2008) και αυξήθηκε κατά ποσοστό 4.3% η ορολογία σε πρώτο πρόσωπο, π.χ. άτομο με αναπηρία, και μεγαλύτερη αύξηση στη χρήση ουδέτερης γλώσσας.

Η χρήση της γλώσσας κατασκευάζει συγκεκριμένες αναπαραστάσεις για τα ΑμεΑ. Η Phillips (2012) διέκρινε δύο κυρίαρχους αφηγηματικούς λόγους σε σχέση με την αναπηρία, κατά τη μελέτη ουκρανικών εφημερίδων. Ο πρώτος παρουσιάζει τα υποκείμενα ως ήρωες, ως ανθρώπους που είναι ικανοί ή προσπαθούν να ξεπεράσουν τις αναπηρίες τους. Ο άλλος ανταποκρίνεται σε μία πιο κοινωνιοκεντρική προσέγγιση, όπου το οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον (τα μέλη της οικογένειας, οι φίλοι, οι ειδικοί, κ.τ.λ.) εγγράφουν στην ταυτότητα του ατόμου μέσα από άλλοτε υποστηρικτικές και άλλοτε αρνητικές επιδράσεις προς αυτό. Συγκρουσιακούς λόγους περί αυτισμού διαπίστωσαν και οι Huws & Jones (2011) κάνοντας λόγο για δύο μύθους, από τη μία πλευρά αυτόν του «ευάλωτου ατόμου» και από την άλλη αυτόν του «επικίνδυνου ατόμου».

Οι Devotta et al (2013) διαπίστωσαν αύξηση των λόγων που αφορούσαν τις πολλαπλές διαστάσεις της ταυτότητας των ατόμων, γεγονός που αποκαλύπτει μια τάση απομάκρυνσης από την ίδια την αναπηρία ως «ασθένεια». Επισήμαναν επίσης έμφυλη διαφορά στη χρήση της γλώσσας, με τη γυναίκα να περιγράφεται περισσότερο με την «ανάπηρη», ιατρική ορολογία. Σημαντική, τέλος, είναι η διαφορά που διαπίστωσαν στη θεματολογία. Το 1998 τα θέματα αφορούσαν τις φιλανθρωπικές πράξεις, την ειδική εκπαίδευση, τα εξειδικευμένα προγράμματα και τις προσωπικές

ιστορίες ΑμεΑ, ενώ το 2008 τα θέματα αφορούσαν την ευαισθητοποίηση σε θέματα αναπηρίας, τα κοινωνικά εμπόδια, τα ανθρώπινα δικαιώματα, και η κοινωνική ένταξη των ΑμεΑ.

1.2.2. «Οπτικές» αναπαραστάσεις της αναπηρίας

Η τηλεόραση και ο κινηματογράφος, όπως και τα έντυπα μέσα, αποτελούν πεδίο αναπαραγωγής στερεοτύπων, με τη μεσολάβηση της εικόνας να έχει τη δύναμη να «καθορίζει την εμπειρία της αναπηρίας και να διαιωνίζει τις προκαταλήψεις για τα ΑμεΑ» (Shakespeare, 1999 στο Renwick, 2014:21), ειδικά όταν, υπάρχει κοινό, που η μόνη του εμπειρία με την αναπηρία είναι μέσω της τηλεόρασης (Stibbe, 2004). Αναδύεται επομένως ο σημαίνοντας ρόλος των μέσων στη διαμόρφωση της κοινής συνείδησης, μέσω της σκιαγράφησης των κινηματογραφικών ή τηλεοπτικών χαρακτήρων.

Οι θετικές ή αρνητικές αναπαραστάσεις των ΑμεΑ στον κινηματογράφο και την τηλεόραση και οι ενδεχόμενες αλλαγές που έχουν επέλθει συνεχίζουν να απασχολούν μέχρι σήμερα τους ερευνητές. Η πρόσφατη έρευνα των Black & Pretes (2007), εστίασε σε χαρακτήρες με σωματικές αναπηρίες δεκαοχτώ ταινιών, που προβλήθηκαν ανάμεσα στα έτη 1975 και 2004. Οι συγγραφείς αναγνώρισαν έξι από τις υπάρχουσες στερεότυπες αναπαραστάσεις, κάποιες από τις οποίες είναι αντικρουόμενες. Συγκεκριμένα, τα ΑμεΑ παρουσιάζονται ως άτομα μοναχικά, μη ικανά να συνεχίσουν τη ζωή τους στους πρότερους ρυθμούς και σε κάποιες ταινίες οι χαρακτήρες σκιαγραφούνται με αυτοκαταστροφικές συμπεριφορές (π.χ. εθισμός στο αλκοόλ). Θίγεται επίσης σε πολλές ταινίες το ζήτημα του θανάτου, καθώς η επίκτητη σωματική αναπηρία βιώνεται με τέτοιο τρόπο που ο θάνατος παρουσιάζεται ως η καλύτερη λύση (better-off dead). Το στερεότυπο επίσης ότι τα ΑμεΑ αποτελούν εμπόδιο, εφόσον έχουν ανάγκη φροντίδας, προβάλλεται στις ταινίες του δείγματος. Τέλος, εντοπίζονται δύο από τις συνήθεις αντιφατικές αναπαραστάσεις αυτές του κακού, αξιοθρήνητου ατόμου, αλλά και του ατόμου που αποτελεί έμπνευση για τους υπόλοιπους και έχει την ικανότητα να ξεπεράσει τα εμπόδια και να πετύχει τους στόχους του.

Ο Stibbe (2004) αναλύει τις αναπαραστάσεις της αναπηρίας, δραματικών σειρών της ιαπωνικής τηλεόρασης, υπό το πρίσμα του κοινωνικού και του ιατρικού/ατομικού μοντέλου. Σε σχέση με τον πρώτο άξονα, διαπιστώνει ότι ενώ τα φυσικά και

κοινωνικά εμπόδια παρουσιάζονται στις σειρές, δεν αναπτύσσεται ένας λόγος εναντίωσης στον κοινωνικό αποκλεισμό, αλλά αντίθετα προτάσσεται πάλι το στερεότυπο του ατόμου με αναπηρία ως «θύμα», ως ανίκανο να αντισταθεί στην υφιστάμενη κατάσταση. Σε σχέση με το δεύτερο άξονα, διαπιστώνει ότι η θεραπεία της αναπηρίας, ως λύση στα προβλήματα, δεν προβάλλεται με μεγάλη συχνότητα. Παρουσιάζονται επίσης τα αντικρουόμενα στερεοτυπικά προφίλ χαρακτήρων που μάχονται για να άρουν τα κοινωνικά εμπόδια ή που υπομένουν με στωικότητα τον κοινωνικό αποκλεισμό. Τέλος, η ανάγκη του ατόμου με αναπηρία για προστασία από ένα μη ανάπηρο άτομο και για ψυχολογική υποστήριξη μετά την αποκατάσταση της αναπηρίας του φέρνουν στο προσκήνιο το στερεότυπο του μη ικανού ατόμου.

Η Harnett (2000) επίσης αναφέρει ότι στις έξι σειρές της ιρλανδικής τηλεόρασης οι χαρακτήρες με αναπηρία παρουσιάζονται μονοδιάστατα, χωρίς να παρουσιάζονται πτυχές της πραγματικής ζωής των ΑμεΑ. Για αυτό το λόγο η πρόσφατη έρευνα των Renwick et al (2013) παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς μελετά τις κινηματογραφικές αναπαραστάσεις της επαγγελματικής απασχόλησης των ατόμων με νοητικές/αναπτυξιακές αναπηρίες. Οι χαρακτήρες συμμετείχαν σε ασχολίες που αφορούσαν την φροντίδα και είχαν περιορισμένη ελευθερία στην επιλογή της επαγγελματικής τους σταδιοδρομίας. Η ανάλυση τους καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η επαγγελματική δραστηριότητα των ΑμεΑ αφορούσε παραγωγικές ασχολίες και περιλάμβανε απλά, επαναλαμβανόμενα βήματα που απαιτούσαν κυρίως σωματικές δεξιότητες και όχι διανοητικές λειτουργίες. Όλοι οι χαρακτήρες μάλιστα είχαν ένα μέλος της οικογένειας τους ή κάποιον σημαντικό άλλο στη ζωή τους, που τους πρόσφερε κοινωνική στήριξη, ώστε να είναι ικανοί να συνεχίσουν την επαγγελματική τους απασχόληση. Διαπίστωσαν επίσης την ύπαρξη θετικών αναπαραστάσεων, δεδομένου ότι τα ΑμεΑ απεικονίζονται να κερδίζουν την ανεξαρτησία τους και να βελτιώνουν τις συνθήκες της ζωής τους μέχρι το τέλος της κάθε ταινίας.

Τέλος, μια συνδυαστική ανάλυση «έντυπων» και «οπτικών» αναπαραστάσεων της αναπηρίας επιχειρεί η έρευνα της Sarrett (2011) που μελετά τον αυτισμό μέσα από μιντιακά και επιστημονικά άρθρα της περιόδου 1960-2000, ενώ παράλληλα εξετάζει τις στατικές εικόνες που συνοδεύουν τα κείμενα. Επιδιώκει να ανακαλύψει τα υπόρρητα νοήματα που φέρουν οι φωτογραφίες παιδιών με αυτισμό. Καταλήγει σε δύο διαφορετικές ρητορικές, της επιστημονικής κοινότητας και των ανθρώπων που βιώνουν οι ίδιοι ή οικείοι τους τον αυτισμό. Η πρώτη ρητορική παρουσιάζει τα παιδιά

με αυτισμό ως κατακερματισμένα ψυχολογικά και βιολογικά, βιώνοντας μια κατάσταση «μη φυσιολογική» που χρήζει άμεσης σωτηρίας. Η δεύτερη θέτει υπό πραγμάτευση τον ιατρικό/επιστημονικό λόγο, καθώς οι αυτοβιογραφίες ατόμων με αυτισμό ή των οικογενειών τους αποδομούν τις προηγούμενες αναπαραστάσεις.

1.3. Συμπεράσματα

Μέσα από τη σύντομη ανασκόπηση της βιβλιογραφίας καθίσταται εμφανές ότι τα στερεότυπα για την αναπηρία συνεχίζουν να αναπαράγονται στα κείμενα μαζικής κουλτούρας. Ο ιατρικός λόγος δεν έχει εκλείψει εφόσον οι αναπαραστάσεις συνδέονται περισσότερο με την ίδια την αναπηρία και λιγότερο με την προσωπικότητα του ατόμου με αναπηρία (Wilkinson & McGill: 2009; Stibbe: 2004). Επιπλέον, μέσω των μιντιακών αναπαραστάσεων αντικατοπτρίζονται, ορίζονται ή διαιωνίζονται τρόποι σκέψης για τα ΑμεΑ (Susman, 1994:18) που φαίνεται να έχουν πραγματικά αποτελέσματα στη ζωή των ανθρώπων με αναπηρία. Έρχονται δηλαδή να προστεθούν στις δυσκολίες κοινωνικής επαφής και αλληλεπίδρασης, επηρεάζοντας πιθανόν και τις διαθέσιμες προς αυτούς παροχές και υπηρεσίες (Rees et al. 1991; Siperstein 2003; στο Wilkinson & McGill, 2009). Μια τέτοια δυσκολία είναι η περιορισμένη επαγγελματική συμμετοχή λόγω των ανυπέρβλητων κοινωνικών εμποδίων (Renwick et al, 2013; Grue, 2009). Αναγνωρίζεται δηλαδή μια σχέση ανάμεσα στις στάσεις της κοινωνίας και τις κοινωνικές πρακτικές που καθορίζουν την ποιότητα ζωής των ΑμεΑ, η οποία φαίνεται να μην είναι στο ίδιο επίπεδο σε σχέση με την ποιότητα ζωής των ατόμων χωρίς αναπηρία.

Παρόλα αυτά, υποστηρίζεται ότι η αλλαγή των αντιλήψεων μπορεί να επέλθει μέσα από τα ίδια τα κείμενα μαζικής κουλτούρας. Σε αυτό το συμπέρασμα κατέληξαν οι Schwartz et al (2010) στη μικρής έκτασης έρευνα τους, οι οποίοι διαπίστωσαν ότι η προβολή στα μέσα της καθημερινότητας των ΑμεΑ είναι δυνατόν να αποδομήσει κυρίαρχα στερεότυπα. Είναι γεγονός πάντως πως τα τελευταία χρόνια, το καταφατικό μοντέλο (affirmative model) (Swain & French, 2000) επιχειρεί να εστιάσει στην εμπειρία των ίδιων των ΑμεΑ, χτίζοντας μια θετική ταυτότητα για αυτά τα άτομα (Stamou & Padeliadu, 2009: 511). Η τηλεόραση έχει τη δύναμη που της επιτρέπει να παίξει ρόλο στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης και τελικά στην εξάλειψη των διακρίσεων και των εμποδίων για τα ΑμεΑ (Stibbe, 2004; Harnett, 2000). Επιπλέον, η αυξανόμενη χρήση του «πρώτου προσώπου» ('person first' language) και μιας πιο

ουδέτερης ορολογίας στα δημοσιογραφικά έντυπα, κατά την αναφορά στα ΑμεΑ, υποδηλώνει μια σταδιακή αλλαγή, η οποία έχει ευρύτερα κοινωνικά και πολιτικά οφέλη για τα ΑμεΑ (Devotta et al, 2013).

Η βιβλιογραφική ανασκόπηση αποκάλυψε την ανάγκη μιας μεθοδολογίας που θα επιτρέπει την ενδελεχέστερη μελέτη των αναπαραστάσεων της αναπηρίας στα κείμενα μαζικής κουλτούρας, μέσα από μια πιο λεπτομερή κοινωνιογλωσσολογική εστίαση στο μιντιακό κείμενο. Οι ποιοτικές και ποσοτικές έρευνες που παρουσιάστηκαν παραπάνω, χρησιμοποίησαν τεχνικές ανάλυσης περιεχομένου για την ερμηνεία ειδησεογραφικών κειμένων. Εστίασαν κατά κύριο λόγο στην κατηγοριοποίηση των στερεότυπων αναπαραστάσεων για την αναπηρία και στη συχνότητα εμφάνισης στοιχείων που προδίδουν είτε το ιατρικό είτε το κοινωνικό μοντέλο κατανόησης της αναπηρίας. Στο ίδιο πλαίσιο, η ανάλυση των φιλμικών και τηλεοπτικών αφηγήσεων χρησιμοποίησε ποσοτικές μεθόδους ανάλυσης για την προσέγγιση της αναπηρίας (π.χ. σε πόσες ταινίες ή σειρές ο χαρακτήρας με αναπηρία έχει πρωταγωνιστικό ρόλο, ποιες αναπηρίες είναι πιο συχνές, κτλ.). Η όποια δε εις βάθος κοινωνιογλωσσολογική ανάλυση του κειμένου ήταν αποσπασματική, καθώς οι περισσότερες έρευνες για τις αναπαραστάσεις της αναπηρίας έχουν έναν περισσότερο ποσοτικό, παρά ποιοτικό προσανατολισμό (Stamou & Padeliadu, 2009). Η παρούσα εργασία ακολουθώντας τη συνδυαστική μεθοδολογία της ΚΑΛ και ΦΑΛ επιχειρεί ακριβώς να συνδυάζει τις δύο μεθόδους για την ανάλυση των κοινωνικών δομών και των σχέσεων εξουσίας με τις οποίες εμπλέκονται τα κείμενα, βλέποντας την αναπηρία ως μια κατασκευασμένη μέσω της γλώσσας «κοινωνική πραγματικότητα», η οποία συντηρεί ή αμφισβητεί σχέσεις κυριαρχίας και κοινωνικής ανισότητας. Υπό αυτό το πρίσμα, εξετάζεται αν οι λόγοι συνδέονται με το «ιατρικό» ή το «κοινωνικό» μοντέλο κατανόησης της αναπηρίας, αν δηλαδή είναι «παραδοσιακοί» ή «προοδευτικοί» (Stamou & Padeliadu, 2009).

Μέρος δεύτερο: Έρευνα

Κεφάλαιο 2: Μεθοδολογικά ζητήματα

2.1. Ανάλυση λόγου: Μια εισαγωγή

Η ανάλυση λόγου (discourse analysis) χρησιμοποιείται ευρέως στο πεδίο των κοινωνικών επιστημών τις τελευταίες δεκαετίες και περιλαμβάνει διαφορετικές προσεγγίσεις. Κεντρικό ρόλο στην ανάλυση λόγου έχει διαδραματίσει το έργο του Michael Foucault που διαιρείται σε δύο φάσεις, μια πρώιμη «αρχαιολογική» φάση και την ύστερη «γενεαλογική». (Howarth, 2008; Phillips & Jorgensen, 2009). Πιο συγκεκριμένα, ο Foucault στην *Αρχαιολογία της Γνώσης* (1969) υποστηρίζει ότι ο λόγος δημιουργείται σε ένα συγκεκριμένο χωροχρονικό πλαίσιο και δεν μπορεί να ιδωθεί έξω από τις ιστορικοκοινωνικές συνθήκες γέννησης του.

> *ο λόγος έχει συγκροτηθεί από έναν περιορισμένο αριθμό αποφάνσεων για τις οποίες μπορούμε να καθορίσουμε ένα σύνολο συνθηκών ύπαρξης. Έτσι ιδωμένος ο λόγος δεν είναι μια ιδεώδης και άχρονη μορφή[...]Είναι πέρα για πέρα ιστορικός –απόσπασμα ιστορίας[...]και θέτει μάλλον το πρόβλημα των ίδιων των ορίων του, των τομών του, των μετασχηματισμών του, των ειδικών τρόπων της χρονικότητάς του.* (Foucault, 1987 στο Phillips & Jorgensen, 2009: 38)

Αντιμετωπίζει δηλαδή τους λόγους ως αποφάνσεις, επαναλαμβανόμενες και με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, τα οποία καθορίζονται από τους ιστορικούς κανόνες. Στο μεταγενέστερο γενεαλογικό του έργο, ο Foucault εστιάζει στο ρόλο που διαδραματίζει η εξουσία στη συγκρότηση του λόγου, της γνώσης, των σωμάτων και των υποκειμενικοτήτων. Αποκαλύπτει μάλιστα μια αλληλεπιδραστική σχέση ανάμεσα στη γνώση και την εξουσία, παρατηρώντας ότι η μία αποτελεί προϋπόθεση της άλλης, δεδομένου ότι η εξουσία παράγει γνώση και η γνώση παράγει αποτελέσματα εξουσίας. Τέλος, συνδέει την εξουσία με την αλήθεια, υποστηρίζοντας ότι η αλήθεια εντάσσεται σε συστήματα εξουσίας και παράγεται από αυτά (Phillips & Jorgensen, 2009).

Μία άλλη προσέγγιση του «λόγου» και της «ανάλυσης λόγου» πέρα από τη φουκωϊκή ανάλυση λόγου, είναι αυτή που αναπτύχθηκε στο πλαίσιο της κριτικής ανάλυσης λόγου (ΚΑΛ) (Van Dijk, 1993, Fairclough & Wodak, 1997). Το ευρύτερο κίνημα της ΚΑΛ παρουσιάζει μια ποικιλομορφία προσεγγίσεων, τόσο σε θεωρητικό όσο και σε μεθοδολογικό πλαίσιο[1] και ενδιαφέρεται πρωτίστως για κοινωνικά ζητήματα τα οποία ευελπιστεί να καταστήσει κατανοητά/αντιληπτά μέσα από την ανάλυση λόγου. Πρόκειται για μια κοινωνιογλωσσολογική προσέγγιση, που εξετάζει τη γλώσσα ως «κοινωνικό σημειωτικό σύστημα», ως «κοινωνική πρακτική» (Fairclough & Wodak, 1997). Επομένως, το συγκείμενο είναι ζωτικής σημασίας για την ΚΑΛ, καθώς περιλαμβάνει κοινωνιοψυχολογικά, πολιτικά και ιδεολογικά στοιχεία και ως εκ τούτου αξιώνει μια διεπιστημονική διαδικασία (Wodak & Meyer, 2009). Η ΚΑΛ επιδιώκει να εντοπίσει τα ιδεολογικά στηρίγματα της ομιλίας, τα οποία έχουν φυσικοποιηθεί και εκλαμβάνονται ως κοινά, αποδεκτά και φυσικά χαρακτηριστικά της ομιλίας μας (Teo, 2000). Η ανίχνευση της ιδεολογίας επιτρέπει την κατανόηση όχι μόνο αυτών που λέγονται σε ένα κείμενο, αλλά και αυτών που έχουν ήδη ειπωθεί αλλού και θεωρούνται δεδομένα (Fairclough, 1995). Ουσιαστικά διερευνά «πως τα κείμενα και η ομιλία οικοδομούν αναπαραστάσεις τις κοινωνικής πραγματικότητας οι οποίες παγιώνουν, συντηρούν ή μετασχηματίζουν σχέσεις ιδεολογικής κυριαρχίας και κοινωνικής ανισότητας» (Στάμου, 2014: 150). Υπάρχει άρα άμεση σύνδεση του λόγου και της ιδεολογίας που καταλήγει στην άσκηση εξουσίας. Η σύνδεση αύτη βέβαια δεν είναι εύκολα αναγνωρίσιμη, καθώς η «ιδεολογία συσκοτίζει την κοινωνική πραγματικότητα» με τη φυσικοποίηση των κοινωνικών νοημάτων (Στάμου, 2014: 151).

Η φουκωϊκή προσέγγιση και η ΚΑΛ χρησιμοποιούνται παράλληλα στην παρούσα εργασία με στόχο τη σφαιρικότερη προσέγγιση του τηλεοπτικού λόγου. Η κειμενοκεντρική δηλαδή ΚΑΛ φέρνει στο προσκήνιο τη δυναμικότητα του κειμένου, το οποίο επαναπροσδιορίζει τις πρακτικές λόγου που συζητά η μη κειμενικοκεντρική φουκωϊκή προσέγγιση (Στάμου, 2014).

[1] Διακρίνουμε τρεις βασικές προσεγγίσεις της ΚΑΛ: την κοινωνιοπολιτισμική του Fairclough, την κοινωνιογνωσιακή του Van Dijk και την λογοιστορική της ομάδας της Βιέννης με επικεφαλής την Wodak (περισσότερα στο Στάμου, 2014)

2.2. Συνδυάζοντας την κριτική και φουκωϊκή ανάλυση λόγου

Η ανάλυση λόγου δεν αποτελεί μόνο ένα θεωρητικό πλαίσιο αρχών, αλλά ενσωματώνει και μεθοδολογικές προτάσεις για τη διερεύνηση των ερευνητικών ερωτημάτων. Στην παρούσα εργασία, η ανάλυση της τηλεοπτικής σειράς αρθρώνεται σε τέσσερις άξονες, που απορρέουν από τις τέσσερις θεμελιώδεις ιδιότητες του λόγου, όπως ορίζονται από τον Foucault. Πιο συγκεκριμένα, ο Δοξιάδης υποστηρίζει ότι η αρχαιολογική μέθοδος του Foucault, εμπλουτισμένη με στοιχεία της γενεαλογικής διάστασης, μπορεί να αποτελέσει τη βάση για μια προσέγγιση της ανάλυσης λόγου ως μεθοδολογίας. Θεωρεί, πως σύμφωνα με τον Foucault, μια πρακτική λόγου υφίσταται όταν διακρίνεται αναφορά σε αντικείμενα, τρόπους με τους οποίους επιτελείται εκφορά από κάποιο υποκείμενο, έννοιες που διαμορφώνονται, και θεματικές που αποτελούν διακυβεύματα διαμάχης ή στρατηγικών (Δοξιάδης, 2015). Η πρακτική λόγου δηλαδή υφίσταται όταν μπορεί κανείς να ανιχνεύσει τα χαρακτηριστικά του λόγου, που είναι «τα αντικείμενα γύρω από τα οποία γίνονται οι δηλώσεις» και υπάρχουν έξω από το λόγο, «οι τόποι ομιλίας από όπου οι δηλώσεις διατυπώνονται», οι οποίοι ορίζουν ουσιαστικά το υποκείμενο του λόγου, «οι έννοιες που συμπεριλαμβάνονται στη διαμόρφωση του λόγου» και «τα θέματα και οι θεωρίες που οι δηλώσεις αναπτύσσουν», δηλαδή οι στρατηγικές του συγκεκριμένου λόγου που φέρουν ιδεολογικές διαστάσεις (Horwarth, 2008: 80-83).

Κατά αντιστοιχία με τα παραπάνω χαρακτηριστικά ο Δοξιάδης συστηματοποίησε τους τέσσερις άξονες (Δοξιάδης, 2015). Ο πρώτος άξονας παρουσιάζει τα αντικειμενικά αναφερόμενα και αφορά την παρουσίαση όλων εκείνων των στοιχείων που αναφέρονται σε πραγματικές συνθήκες, σε στοιχεία δηλαδή που ναι μεν χρησιμοποιούνται κατά τη μυθοπλαστική αφήγηση, αλλά παράλληλα έχουν πραγματική υπόσταση, υφίστανται δηλαδή και έξω από αυτή. Τέτοια «αντικειμενικά» στοιχεία είναι ο αναφορικός τόπος, ο αναφορικός χρόνος, τα αντικείμενα, τα κτίρια αλλά και όσα περιγράφουν το κοινωνικό πλαίσιο και τις πολιτισμικές συνθήκες μέσα στις οποίες λαμβάνει χώρα η μυθοπλαστική αφήγηση. Τα «αντικειμενικά» στοιχεία που περιγράφονται στον συγκεκριμένο άξονα δεν σημαίνει απαραίτητα ότι περιγράφουν με ακρίβεια την πραγματικότητα. Κάποια στοιχεία, όπως για παράδειγμα η δυνατότητα μεταμόσχευσης κερατοειδούς, αποτελούν σκηνοθετικά ευρήματα και αποδίδουν αληθοφάνεια στην αφήγηση των γεγονότων. Σε καμία περίπτωση δεν παρουσιάζουν τις πραγματικές συνθήκες αποκατάστασης της

αναπηρίας ενός ατόμου με τύφλωση, αλλά περισσότερο εξυπηρετούν τους σκοπούς της ιστορίας, αποδίδοντας ένα κοινωνικοπολιτισμικό συμφραζόμενο στην αφήγηση. Ο άξονας τρόπων εκφοράς εστιάζει στις εξωτερικές και εσωτερικές συνθήκες του υπό εξέταση λόγου. Παρουσιάζει τις συνθήκες παραγωγής της σειράς (συντελεστές, χρονολογία, τηλεθέαση, κριτικές, κτλ.) και γενικότερα όλες εκείνες τις πληροφορίες που αποσαφηνίζουν το πλαίσιο δημιουργίας του τηλεοπτικού κειμένου. Παράλληλα, σε αυτό τον άξονα γίνεται η σκιαγράφηση των χαρακτήρων και κοινοποιείται η σκοπιά του αφηγητή (αντικειμενική, υποκειμενική ή παντογνωστική). Πρόκειται για την τυπολογία του Tzvetan Todorov (1977). Οι τύποι όμως αφήγησης του Todorov δεν είναι εφικτό να λειτουργήσουν με τον ίδιο τρόπο που γίνεται στη λογοτεχνία. Κατά την ανάγνωση ενός λογοτεχνικού κειμένου ο αφηγητής μπορεί πιο εύκολα να ενώσει την φωνή του με τον κεντρικό ήρωα, να σταθεί στο μεθόριο εντός και εκτός της αφήγησης. Στην τηλεοπτική όμως αφήγηση η μεσολάβηση της κάμερας περιπλέκει την κατάσταση. Η ίδια η κάμερα γίνεται το υποκείμενο της αφήγησης εφόσον «επιβάλλει μία συγκεκριμένη αφηγηματική σκοπιά δίνοντας προνομιακή θέση σε συγκεκριμένους χαρακτήρες/υποκείμενα της αφήγησης…το Αυτός του κεντρικού χαρακτήρα συγχωνεύεται με το Εγώ του υπονοούμενου αφηγητή/της υπονοούμενης αφηγήτριας …και έτσι η αφήγηση ξεδιπλώνεται σε σχέση με τον συγκεκριμένο χαρακτήρα, δηλαδή παρουσιάζεται από τη δική του σκοπιά» (Κοσμά, 2015: 57). Η διάκριση επομένως του τύπου αφήγησης δεν αποτελεί μία εύκολη διαδικασία, ούτε πάντοτε διατρέχει τη σειρά ένας και μόνο τύπος αφήγησης από την αρχή μέχρι το τέλος. Στον άξονα των εννοιών γίνεται εστίαση στην αναπηρία και τον τρόπο που αυτή κατασκευάζεται μέσα στο λόγο, ώστε να αναδειχθούν οι ποικίλες νοηματοδοτήσεις που προκύπτουν από το λόγο των υποκειμένων. Ο άξονας των θεματικών επίσης αναδεικνύει τις θεματικές που επιλέχθηκαν ως τα ιδεολογικά/στρατηγικά σημεία αιχμής του.

Η ΚΑΛ χρησιμοποιείται παράλληλα και συνδυαστικά προσφέροντας μια πιο ενδελεχή κοινωνιογλωσσολογική ανάλυση συγκεκριμένων αποσπασμάτων της τηλεοπτικής αφήγησης που καθιστούν ορατές τις αναπαραστάσεις της αναπηρίας. Δεν έρχεται όμως να εξυπηρετήσει τους σκοπούς μιας γλωσσολογικής θεωρίας με την ανάλυση της γραμματικοσυντακτικής δομής του τηλεοπτικού κειμένου. Αντιθέτως, προσπαθεί να τονίσει τα σημεία εκείνα της τηλεοπτικής αφήγησης που παρουσιάζουν ενδιαφέρον από μία κριτική σκοπιά (Huckin & Miler, 1997). Πιο συγκεκριμένα, από

το ευρύ θεωρητικό και μεθοδολογικό πεδίο της ΚΑΛ επιλέγονται εργαλεία της κειμενοκεντρικής προσέγγισης του Fairclough. Σύμφωνα με τον Fairclough ένα επικοινωνιακό συμβάν έχει τρεις διαστάσεις (το κείμενο, την πρακτική λόγου και την κοινωνική πρακτική) και συνεπώς η ανάλυση οφείλει να επικεντρώνεται στα γλωσσικά χαρακτηριστικά του κειμένου, στις διαδικασίες που συνδέονται με την παραγωγή και την κατανάλωση του κειμένου και στην ευρύτερη κοινωνική πρακτική που ανήκει το επικοινωνιακό συμβάν (Phillips & Jorgensen, 2009: 129-130). Οι πρακτικές λόγου, καθιστούν φανερή την αλληλεπίδραση του κειμένου με την κοινωνία, εφόσον ο λόγος διαμορφώνει και διαμορφώνεται από την κοινωνία, σχηματίζοντας κάθε φορά μια διαφορετική αναπαράσταση του κόσμου ή αναπαράγοντας την ήδη υπάρχουσα και τις σχέσεις που τη χαρακτηρίζουν (Στάμου & Χρονάκη, 2007). Η χρήση επομένως της συγκεκριμένης μεθοδολογίας επιχειρεί να αποκαλύψει τη διαλογική σχέση του λόγου για την αναπηρία, όπως αυτή εκφράζεται μέσα από την τηλεοπτική σειρά, με άλλους προγενέστερους, συμπληρωματικούς ή ανταγωνιστικούς λόγους τους οποίους επιχειρεί να αντικαταστήσει, να στηρίξει ή να ανατρέψει.

Δεδομένου ότι η ΚΑΛ δεν έχει επιδείξει ιδιαίτερο μεθοδολογικό πλουραλισμό, τα περισσότερα εργαλεία της αντλούν από το αναλυτικό πλαίσιο της συστημικής-λειτουργικής γραμματικής του Halliday (Στάμου, 2014). Αυτός είναι ο λόγος που η παρούσα εργασία στηρίζεται στα μικρο-γλωσσικά εργαλεία του Halliday, επιδιώκοντας να μελετηθεί ο τρόπος που οι λόγοι για την αναπηρία πραγματώνονται από τις «γλωσσικές» μορφές του τηλεοπτικού κειμένου. Εξετάζονται συγκεκριμένες περιπτώσεις γλωσσικής χρήσης, καθώς, στο πλαίσιο της συστημικής-λειτουργικής γραμματικής, η γλώσσα αποτελεί ένα δίκτυο οπτικών, που επιλέγουν οι ομιλητές σύμφωνα με τις κοινωνικές συνθήκες, υποθέτοντας ότι οι επιλογές των μορφών κατασκευάζουν διαφορετικές οπτικές της πραγματικότητας (Pechtelidis & Stamou, υπό κρίση). Αποτελεί επομένως ένα δίκτυο επιλογών που επιτελεί ταυτόχρονα τρεις λειτουργίες -την *αναπαραστατική* (ideational), τη *διαπροσωπική* (interpersonal) και την *κειμενική* (textual)- και έχει αναπτύξει συγκεκριμένα εργαλεία για την ανάλυσή τους (Στάμου, 2014).

Στην παρούσα ανάλυση δίνεται έμφαση στην αναπαραστατική και διαπροσωπική λειτουργία της γλώσσας και επιλέγονται τα εργαλεία της *μεταβιβαστικότητας* (transitivity), της *λεξικοποίησης* (lexicalization) και *της αξιολόγησης* (evaluation) για

την ανάλυση των αποσπασμάτων. Το λεξιλόγιο επιτελεί το ρόλο της κατηγοριοποίησης των πραγμάτων (π.χ. ονοματίζει ανθρώπους, ομάδες, κτλ) και η μεταβιβαστικότητα νοηματοδοτεί (π.χ. προσδιορίζει τι κάνουν οι άνθρωποι, ομάδες, κτλ) (Stamou & Padeliadu, 2009:517). Πιο συγκεκριμένα, η μεταβιβαστικότητα περιγράφει το σύστημα μέσω του οποίου γίνεται ερμηνεία της κοινωνικής πραγματικότητας, χρησιμοποιώντας κριτήρια αιτιότητας. Η γλώσσα είναι το μέσο για την απόδοση αιτιωδών σχέσεων σε μία συγκεκριμένη κατάσταση. Η αιτιότητα καθορίζεται από τις *διαδικασίες* (processes), δηλαδή τις πράξεις, τους *συμμετέχοντες* (participants), δηλαδή τις οντότητες και τα αντικείμενα που συνδέονται με τις διαδικασίες και τις *περιστάσεις* (circumstances), δηλαδή τις συνθήκες στις οποίες λαμβάνουν χώρα οι διαδικασίες (Στάμου, 2014).

Η συγκεκριμένη εργασία επικεντρώνει στις διαδικασίες και στους συμμετέχοντες. Οι διαδικασίες διακρίνονται σε *υλικές* (material), *νοητικές* (mental), *συσχετιστικές* (relational) *λεκτικές* (verbal), *συμπεριφορικές* (behavioural) και *υπαρκτικές* (existential) (Λύκου 2000, Stamou 2001, Στάμου & Χρονάκη 2007, Stamou & Padeliadu 2009, Στάμου, 2014). Οι υλικές διαδικασίες περιγράφουν δράσεις «του κάνω» και επιφέρουν αλλαγές (π.χ. ζωγραφίζω, γράφω). Στις υλικές διαδικασίες εμπλέκονται ο *δράστης/τρια*, που πραγματοποιεί ή υφίσταται τη διαδικασία και ο *στόχος, ο* αποδέκτης της διαδικασίας, που υφίσταται την ενέργεια. Οι νοητικές διαδικασίες «του αισθάνομαι» διακρίνονται σε γνωσιακές (π.χ. ξέρω, σκέφτομαι), σε αντιληπτικές (π.χ. βλέπω, ακούω) και σε συναισθηματικές (π.χ. αγαπώ, μισώ). Σε αυτές τις διαδικασίες εμπλέκεται ο *αισθανόμενος*, αυτός που πραγματοποιεί τη διαδικασία και το *φαινόμενο*, που είναι μέρος της διαδικασίας. Οι συσχετιστικές διαδικασίες, «του είμαι», διακρίνονται σε κατηγορικές, ταυτοποιητικές και κτητικές. Δηλώνουν είτε σχέσεις που αποδίδουν γνωρίσματα (π.χ. Ο Γιώργος είναι όμορφος), είτε ταυτοποιούν (π.χ. Η Χριστίνα είναι η δασκάλα της τάξης), είτε δηλώνουν κτήση (π.χ. έχω, κατέχω). Οι λεκτικές αφορούν διαδικασίες «του λέω» και περιλαμβάνουν λεκτικά ρήματα (π.χ. υποστηρίζω, διατυπώνω). Οι συμπεριφορικές διαδικασίες αναφέρονται σε ρήματα που περιγράφουν ανθρώπινες συμπεριφορές (π.χ. κοιμάμαι, τρέμω) και τέλος οι υπαρκτικές διαδικασίες που δηλώνουν την ύπαρξη ενός μετέχοντα (π.χ. υπάρχω).

Η διάκριση των παραπάνω διαδικασιών επιχειρείται να πραγματοποιηθεί στα υπό ανάλυση αποσπάσματα. Παράλληλα, στην παρούσα εργασία η αναπαραστατική

λειτουργία εξετάζεται μέσα από τη λεξικοποίηση της αναπηρίας. Η λεξικοποίηση περιγράφει τον τρόπο που οι εμπειρίες των ΑμεΑ ονοματοδοτούνται με την επιλογή συγκεκριμένων λέξεων. Η εξέταση της λεξικοποίησης αποκαλύπτει μια συγκεκριμένη ταξινόμηση της κοινωνικής πραγματικότητας, η οποία συνεπάγεται συγκεκριμένες αναπαραστάσεις για την αναπηρία, απορρίπτοντας ταυτόχρονα άλλες εναλλακτικές. Τέλος, η διαπροσωπική λειτουργία, που περιγράφει τη διεπίδραση των χρηστών της γλώσσας, εξετάζεται μέσα από τα γλωσσικά στοιχεία της αξιολόγησης. Η αξιολόγηση αποκαλύπτει την εμπλοκή (ή μη) του παραγώγου του κειμένου στο εκφώνημα. Πρόκειται για την παρεμβολή των συναισθημάτων, σχόλιων και υποκειμενικών κρίσεων που φανερώνουν την επιδοκιμασία ή αποδοκιμασία του ομιλητή/συγγραφέα για το θέμα στο οποίο αναφέρεται (Στάμου, 2015). Οι πιο συνήθεις γλωσσικοί μηχανισμοί που υποδηλώνουν την ύπαρξη αξιολόγησης μέσα σε ένα κείμενο είναι η χρήση επιθέτων (π.χ. δύσκολος, εύκολος), επιρρημάτων (π.χ. ευτυχώς, μακάρι), επιρρηματικών φράσεων (π.χ. με απογοήτευση, με δυσκολία) και συναισθηματικού λεξιλογίου (π.χ. πρόβλημα, θαύμα). Υπάρχουν βέβαια κειμενικά είδη που η αξιολόγηση αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο του παραγόμενου κειμένου (π.χ. κριτικές) και κάποια είδη που ο συγκεκριμένος γλωσσικός μηχανισμός θεωρείται μη συμβατός με το παραγόμενο προϊόν (π.χ. επιστημονικά άρθρα) (Στάμου, 2014). Στα υπό ανάλυση αποσπάσματα εξετάζονται αρχικά τα γλωσσικά στοιχεία (μεταβιβαστικότητα, λεξικοποίηση, αξιολόγηση) και στη συνέχεια ο τρόπος που οι λόγοι, μέσω των συγκεκριμένων λεξικογραμματικών μέσων, κατασκευάζουν την έννοια της αναπηρίας και τις θεματικές που διαπλέκονται με την αναπηρία.

2.3. Ερευνητικά ερωτήματα και δεδομένα

Οι τηλεοπτικές σειρές αποτελούν πρόσφορο έδαφος για τη ρεαλιστική σκιαγράφηση ενός τηλεοπτικού χαρακτήρα με αναπηρία (Harnett, 2000), ενώ η τηλεόραση μέσω της επαναλαμβανόμενης έκθεσης μπορεί να επηρεάσει τη διαμόρφωση απόψεων, στάσεων και πεποιθήσεων (Gerbner, 1998). Τα παραπάνω διασφαλίζουν την καταλληλότητα της τηλεοπτικής αφήγησης για την εξέταση των αναπαραστάσεων της αναπηρίας. Τα αρχικά ερωτήματα που απασχόλησαν την έρευνα ήταν τα εξής:

α) πώς «κατασκευάζεται» η ταυτότητα των ΑμεΑ στις τηλεοπτικές σειρές;

β) ποιες αναπαραστάσεις της αναπηρίας εμφανίζονται στην τηλεοπτική μυθοπλαστική αφήγηση;

γ) είναι οι λόγοι περί αναπηρίας «παραδοσιακοί» ή «προοδευτικοί»;

Η εξέταση των ερωτημάτων οδήγησε την έρευνα στη δεκαετία 2000-2010, που συνδέεται με την περίοδο άνθησης της ιδιωτικής τηλεόρασης στην Ελλάδα και κατά την οποία παρατηρείται μια πληθώρα τηλεοπτικών παραγωγών. Πρόκειται για την, πριν την οικονομική κρίση, περίοδο, κατά την οποία οι σειρές των ιδιωτικών καναλιών εθνικής εμβέλειας αποτελούσαν σημαντικό μέρος του ψυχαγωγικού προγράμματος με ιδιαίτερα υψηλές τηλεθεάσεις (Λέανδρος, 2000). Ο εντοπισμός ελληνικών σειρών που προβλήθηκαν στο οριζόμενο διάστημα και πραγματεύονταν ζητήματα αναπηρίας, περιλάμβανε προσπέλαση ιστοσελίδων μεγάλων ελληνικών καναλιών, όπως του Mega και του Ant1, και της ιστοσελίδας greekmovies.gr που αποτελεί μία αρχειοθήκη σειρών που προβλήθηκαν στην ελληνική τηλεόραση από το 1980 και έπειτα. Η αναζήτηση αυτή έφερε στο προσκήνιο αρκετές σειρές, όπως το «Γη και Ουρανός», «Της αγάπης μαχαιριά», «Το καφέ της Χαράς» κ.ά.

Δεδομένου ότι σκοπός της εργασίας δεν είναι η προσέγγιση μεγάλου αριθμού σειρών, αλλά η εις βάθος ανάλυση ενός συγκεκριμένου δείγματος σειρών, τέθηκαν συγκεκριμένα κριτήρια για τον περιορισμό του υλικού. Αρχικά, κρίθηκε πως εξυπηρετούσε καλύτερα τους ερευνητικούς στόχους, η εστίαση στις πιο δημοφιλείς σειρές, για να διασφαλιστεί ότι ένα μεγάλο μέρος του τηλεοπτικού κοινού είχε πρόσβαση στο συγκεκριμένο προϊόν. Επειδή όμως η πρόσβαση στα νούμερα τηλεθέασης της περιόδου προβολής δεν ήταν εφικτή, χρησιμοποιήθηκε η διαδικτυακή αναζήτηση, ώστε να εντοπιστούν blogs, ιστοσελίδες, κτλ. που έδιναν πληροφορίες για την απήχηση των σειρών στο τηλεοπτικό κοινό. Εντούτοις, η δημοφιλία δε διασφάλιζε σε καμία περίπτωση την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων. Για την επιλογή του κατάλληλου υλικού, αποφασίστηκε η εστίαση σε σειρές κοινωνικού/δραματικού περιεχομένου, ώστε να αποφευχθούν ρόλοι ΑμεΑ με έντονα κωμικά/καρικατουρίστικα στοιχεία (π.χ. «Το καφέ της Χαράς»). Επίσης, σειρές όπου το άτομο με αναπηρία είχε κάποιον μικρό/δευτερεύοντα ρόλο (π.χ. «Της αγάπης μαχαιριά») ή που η αναπηρία αποτελούσε ένα δευτερεύον ζήτημα πραγμάτευσης, «υποβαθμισμένο» σε σχέση με τα υπόλοιπα (π.χ. «Δυο μέρες μόνο») αποκλείστηκαν. Διαπιστώθηκε δηλαδή κατά τη θέαση μεγάλου μέρους των σειρών, ότι η αναπηρία προσεγγιζόταν στο παρασκήνιο της κεντρικής ιστορίας και δεν προέκυπταν σημεία αξιοποιήσιμα για την έρευνα.

Η σειρά «Κλείσε τα μάτια» του Χριστόφορου Παπακαλιάτη κρίθηκε κατάλληλη για την μελέτη της αναπηρίας. Πέρα από την υψηλή τηλεθέαση που σημείωσε, είναι μία σειρά (και όχι σαπουνόπερα) που το άτομο με αναπηρία είναι ένας από τους βασικούς ρόλους. Παρόλη την πλούσια θεματολογία της σειράς, με τις παράλληλες ερωτικές ιστορίες, το ζήτημα της αναπηρίας αποτελεί κεντρικό ζήτημα σχεδόν σε όλα τα επεισόδια, καθώς η αφήγηση εστιάζει λεπτομερώς στη ζωή και την καθημερινότητα του τυφλού πρωταγωνιστή. Επιπλέον, ο μεγάλος αριθμός των επεισοδίων (τριάντα-ένα επεισόδια) επιτρέπει μια ολοκληρωμένη και όχι αποσπασματική εξέταση τόσο της πρακτικής λόγου όσο και της κοινωνικής πρακτικής.

Η σειρά αφηγείται την ιστορία του Φίλιππου και του Στέφανου, δύο κολλητών φίλων που ζουν στην Αγγλία. Ο Φίλιππος βιοπορίζεται από την φωτογραφία και ο Στέφανος είναι άνεργος ηθοποιός. Το καλοκαίρι αποφασίζουν να πάνε διακοπές στη Σύρο. Εκεί ο Φίλιππος κάνει σχέση με τη Μαρία, μια γυναίκα μεγαλύτερης ηλικίας που είναι παντρεμένη με τον Μιχάλη και έχει τρία παιδιά στην ηλικία του, τη Χριστίνα, την Άννα και τον Παύλο, φοιτητές στην Αγγλία. Τυχαία, ο Στέφανος γνωρίζει μία από τις κόρες της Μαρίας, την Άννα, χωρίς να ξέρει για τη συγγένεια τους. Ένα ατύχημα ανατρέπει τα σχέδια των δύο φίλων, καθώς ο Στέφανος τυφλώνεται και οι δύο τους αποφασίζουν να μείνουν μόνιμα στην Ελλάδα. Τα καινούρια δεδομένα αλλάζουν τον τρόπο ζωής τους, ενώ παράλληλα οι πρωταγωνιστές εμπλέκονται σε διάφορες περιπέτειες.

Στην παρούσα τηλεοπτική αφήγηση η βασική εστίαση είναι στον ήρωα με αναπηρία. Η ανάλυση στον άξονα των αντικειμένων δίνει το γενικό πλαίσιο της σειράς, αλλά διαρθρώνεται κυρίως γύρω από στοιχεία που αφορούν την καθημερινότητά του. Οι χαρακτήρες επίσης που περιγράφονται στον άξονα εκφοράς του λόγου, δεν είναι απαραίτητα όλοι οι κεντρικοί ήρωες της σειράς, αλλά όσοι πλαισιώνουν τον ήρωα με αναπηρία. Επιπλέον, η επιλογή των σκηνών και των αποσπασμάτων προέκυψε μέσα από μία διαδικασία συστηματικής και προσεκτικής παρακολούθησης των επεισοδίων με στόχο τη συλλογή δεδομένων που απαντούσαν στα ερευνητικά ερωτήματα. Η έρευνα προσπάθησε αρχικά να επικεντρωθεί στην επιλογή μονολογικών αποσπασμάτων που αποκάλυπταν ξεκάθαρα τη θέση του ομιλούντος για την αναπηρία. Επειδή όμως τα μονολογικά μέρη είναι περιορισμένα σε μια τηλεοπτική σειρά, επιλέχθηκαν διαλογικά μέρη. Κατά το πρώτο στάδιο, απομονώθηκαν οι σκηνές που είτε συμμετείχε το άτομο με αναπηρία, είτε γινόταν συζήτηση για την ίδια την

αναπηρία. Στη συνέχεια, απομαγνητοφωνήθηκαν αυτές που περιλάμβαναν μια ποικιλία λόγων, αντιπροσωπευτικών του συνόλου της τηλεοπτικής αφήγησης. Τόσο ο άξονας των εννοιών, όσο και ο άξονας των θεματικών στηρίζονται στα συγκεκριμένα αυτά αποσπάσματα, χωρίς όμως να αποκλείεται κατά την ανάλυση μια πιο γενικευμένη οπτική με αναφορές στο σύνολο της σειράς, η οποία εξυπηρετεί τη φουκωϊκή οπτική.

Κεφάλαιο 3: Ανάλυση Λόγου: Η αναπηρία στην τηλεοπτική αφήγηση

3.1. Άξονας αντικειμένων

Όλες οι σκηνές της σειράς διαδραματίζονται σε φυσικούς χώρους, που είτε απεικονίζονται, είτε αναφέρονται. Η δράση εκτυλίσσεται κατά κύριο λόγο στην Αθήνα, με κάποιες σκηνές να έχουν γυριστεί στην Αγγλία, τη Σύρο και την Ύδρα. Στα πολυπληθή εξωτερικά πλάνα της σειράς διακρίνονται καθημερινοί αστικοί χώροι, αλλά και γνωστές περιοχές της Αθήνας (το μοναστηράκι), της Αγγλίας (το Notting Hill, η οδός Portobello) και των άλλων πόλεων (π.χ. το δημαρχείο της Ερμούπολης, το λιμάνι της Ύδρας, κτλ). Τα εσωτερικά γυρίσματα έχουν πραγματοποιηθεί σε διάφορα σπίτια, σε καφετέριες, σε μπαράκια, σε εστιατόρια, σε κλινικές (Athens Medical Center), κτλ.

Η αφήγηση τοποθετείται σε ένα αστικό περιβάλλον και τόσο οι ανδρικοί όσο και οι γυναικείοι χαρακτήρες είναι νεαρής ηλικίας και εμφανίσιμοι. Οι συνθήκες διαβίωσης του Φίλιππου αποκαλύπτουν την καλή οικονομική κατάσταση του, σε αντίθεση με τον Στέφανο που η οικογένεια του ανήκει στην «εργατική» τάξη. Μετά το ατύχημα στη Σύρο, αποφασίζουν να συγκατοικήσουν σε ένα διαμέρισμα στο κέντρο της Αθήνας, ένα τυπικό «εργένικο» διαμέρισμα, χωρίς ιδιαίτερες πολυτέλειες και ο Φίλιππος αναλαμβάνει με τη βοήθεια της οικογένειας του τα έξοδα διαβίωσής τους. Στον αντίποδα, η οικογένεια της Μαρίας, μια τυπική μεσοαστική οικογένεια, απολαμβάνει διάφορες υλικές ανέσεις, όπως τα ακριβά σπίτια, τα αυτοκίνητα, τις ακριβές σπουδές στο εξωτερικό, κτλ. Τα παιδιά της οικογένειας η Άννα, ο Παύλος και η Χριστίνα είναι οικονομικά εξαρτώμενα από τον πατέρα τους ακόμη και όταν ξεκινούν την επαγγελματική τους σταδιοδρομία. Επιλέγουν να μείνουν όλοι μαζί σε ένα σπίτι στα βόρεια προάστια της Αθήνας, συγκεκριμένα στη Φιλοθέη. Η σχέση με τους γονείς τους είναι τεταμένες και η επικοινωνία ανάμεσα τους δεν είναι πάντοτε επιτυχής, γι' αυτό το λόγο δημιουργούνται και διάφορες εντάσεις μεταξύ τους.

Στην παρούσα αφήγηση δεν αναφέρεται ρητά ο χρόνος κατά τον οποίο εκτυλίσσονται τα γεγονότα, αλλά διαπιστώνει κανείς, από τα διάφορα στοιχεία που πλαισιώνουν την αφήγηση, ότι αφορά τη συγχρονία. Η σειρά δηλαδή αναφέρεται στο παρόν των

γυρισμάτων της, γεγονός που επιβεβαιώνεται από την ενδυμασία των πρωταγωνιστών, τα αγαθά που καταναλώνουν και γενικότερα τον περιβάλλοντα χώρο. Σκηνοθετικά όμως αναφέρεται σε γεγονότα του πρόσφατου παρελθόντος, καλύπτοντας ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, όπως επιβεβαιώνεται από τις χρονικές μεταβάσεις που παρεμβάλλονται κατά την αφήγηση.[2]

Τα πολιτισμικά στοιχεία βοηθούν να καταστεί αναγνωρίσιμη η εκάστοτε χωροχρονική συγκυρία. Ένα τέτοιο στοιχείο είναι η πρόσβαση του Στέφανου σε υπηρεσίες που απευθύνονται σε ανθρώπους με προβλήματα όρασης. Υπάρχουν δηλαδή πλάνα που τον δείχνουν να επισκέπτεται τον Φάρο Τυφλών Ελλάδας, να χρησιμοποιεί το χαρακτηριστικό μπαστούνι για τις μετακινήσεις του και να μαθαίνει να διαβάζει και να γράφει στη braille γραφομηχανή. Παράλληλα, η επέμβαση που πραγματοποιεί ο Στέφανος για την αποκατάσταση της όρασής του, η μεταμόσχευση κερατοειδούς, είναι μία σύγχρονη με την εποχή επέμβαση, επιτυχώς εφαρμοσμένη στην Ελλάδα κατά τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή.

Ένα ακόμη αναγνωρίσιμο στοιχείο είναι το γεγονός ότι το Λονδίνο και γενικότερα οι ευρωπαϊκές πόλεις αποτελούν δημοφιλή προορισμό για την πραγματοποίηση σπουδών, ιδιαίτερα για παιδιά από ευκατάστατες οικογένειες, όπως είναι τα παιδιά της Μαρίας. Παράλληλα, φαίνεται ότι το Λονδίνο αποτελεί τη «Γη της Επαγγελίας» για φερέλπιδες ανθρώπους των τεχνών, όπως είναι ο Στέφανος και ο Φίλιππος, που ασχολούνται με την ηθοποιία και την φωτογραφία και παρόλο που δεν τα καταφέρνουν οικονομικά επιθυμούν την παράταση της διαμονής τους για να εκπληρώσουν το όνειρό τους.

3.2. Άξονας τρόπων εκφοράς

3.2.1. Εξωτερικές συνθήκες

Η σειρά «Κλείσε τα μάτια» είναι ένα κοινωνικό δράμα και προβλήθηκε τη χρονιά 2003 - 2005 από το ιδιωτικό κανάλι εθνικής εμβέλειας, το MEGA. Ολοκληρώθηκε σε δύο κύκλους και περιλαμβάνει τριάντα ένα επεισόδια, διάρκειας 42' - 45΄ το καθένα. Θεωρείται μάλιστα μία από τις μεγαλύτερες τηλεοπτικές επιτυχίες του Χριστόφορου

[2] Το δεύτερο επεισόδιο μας μεταφέρει έναν χρόνο αργότερα, το δέκατο πέμπτο επεισόδιο μας μεταφέρει τρεις μήνες μετά, το δέκατο ένατο επεισόδιο λίγους μήνες και το εικοστό όγδοο πέντε χρόνια μετά.

Παπακαλιάτη[3] που σημείωσε υψηλά νούμερα στον πίνακα τηλεθέασης.[4] Η συγκεκριμένη σειρά συζητήθηκε και σχολιάστηκε ποικιλοτρόπως εξαιτίας του ερωτικού φιλιού ανάμεσα στο ομόφυλο ζευγάρι. Στο κανάλι μάλιστα επιβλήθηκε από το ΕΣΡ (Εθνικό Ραδιοφωνικό Συμβούλιο) ένα τεράστιο χρηματικό πρόστιμο.[5]

Συντελεστές παραγωγής:

Εταιρία παραγωγής: Studio ATA

Σκηνοθεσία: Βασίλης Τσελεμέγκος

Σενάριο: Χριστόφορος Παπακαλιάτης

Φωτογραφία: Τάσος Ζαφειρόπουλος

Ηθοποιοί: Χριστόφορος Παπακαλιάτης (Φίλιππος), Άρης Σερβετάλης (Στέφανος), Πέμυ Ζούνη (Μαρία), Θάλεια Ματίκα (Άννα), Ιωάννα Παππά (Χριστίνα), Άλκης Παναγιωτίδης (Μιχάλης), Κώστας Κάππας (Παύλος), Χρήστος Λούλης (Γιώργος), Ανατολή Αθανασιάδου (Ανατολή), Μάξιμος Μουμούρης (Αντρέας), Σούλη Σαμπάχ (Γιαγιά Φίλιππου)

3.2.2. Εσωτερικές συνθήκες

Η σκιαγράφηση των χαρακτήρων γύρω από τους οποίους εκτυλίσσεται η τηλεοπτική αφήγηση είναι απαραίτητη, ώστε να αναδειχθούν οι αναφερόμενοι στα υποκείμενα λόγοι. Στη σειρά εμφανίζονται πολλοί πρωταγωνιστικοί χαρακτήρες, όπως και χαρακτήρες που κρατούν δευτέρους ρόλους, επιλέγεται όμως παρακάτω να παρουσιαστούν όσοι πρωταγωνιστές εμπλέκονται άμεσα με τον Στέφανο και έχουν σκηνές μαζί του, οι οποίες αναλύονται παρακάτω.

Ένας από τους βασικούς χαρακτήρες της σειράς είναι ο Φίλιππος, ένας νέος 27 χρονών που εργάζεται ως φωτογράφος στην Αγγλία. Η μοναδική του οικογένεια είναι ο παππούς και η γιαγιά του, οι οποίοι έχουν οικονομική επιφάνεια και κοινωνικό στάτους που απορρέει από το αστικό παρελθόν τους και εγγράφεται στον τρόπο που αυτοπροσδιορίζονται:

> *«Είμαστε αστοί, είμαστε από τζάκι, έχουμε μια παιδεία, μια κουλτούρα, μια καλλιέργεια, έναν κύκλο.»*

[3] https://el.wikipedia.org/
[4] http://www.tovima.gr/culture/article/?aid=767480, http://www.retrodb.gr/wiki/
[5] http://www.zappit.gr/stories/Xristoforos-Papakaliaths/19779

Μετά το ατύχημα του Στέφανου, ο Φίλιππος αναλαμβάνει την οικονομική και ψυχολογική στήριξη του φίλου του, παρέχοντάς του τη βοήθεια που χρειάζεται για να ανταπεξέλθει στα νέα δεδομένα και να προσαρμοστεί στην καινούρια κατάσταση. Ο ίδιος αισθάνεται πολλές φορές αδύναμος και συναισθηματικά ευάλωτος, νιώθοντας ανεπαρκής να ανταποκριθεί στις διαφορετικές ανάγκες του φίλου του. Παρ' όλα αυτά, στο τέλος οι δύο φίλοι αποδέχονται την κατάσταση και μαθαίνουν να ζουν με την αναπηρία.

Ο Στέφανος είναι ηθοποιός και προέρχεται από μία εργατική μονογονεϊκή οικογένεια. Ο πατέρας του, ιδιοκτήτης συνεργείου αυτοκινήτου, αδυνατεί να καλύψει τις ανάγκες του μετά το ατύχημα, ρόλο που αναλαμβάνει πρόθυμα ο Φίλιππος. Αρχικά, ο Στέφανος είναι ιδιαίτερα αντιδραστικός και επιθετικός, νιώθει φόβο και μοναξιά. Δυσκολεύεται να αποδεχτεί την αναπηρία του, κλείνεται στον εαυτό του, αποφεύγει την κοινωνική συναναστροφή και αρνείται να επανέλθει στους ρυθμούς της καθημερινότητας. Στη συνέχεια όμως, αρχίζει να προσαρμόζεται στη νέα κατάσταση και να διεκδικεί το δικαίωμα του στην εργασία και στον έρωτα. Αποφασίζει να συγκατοικήσει με την Άννα και βρίσκει δουλειά ως ηθοποιός σε μια δημοφιλή σειρά της τηλεόρασης.

Η Άννα, η κόρη της Μαρίας, είναι μία εργαζόμενη δικηγόρος που γνωρίζει και ερωτεύεται τον Στέφανο πριν το ατύχημα. Η αναπηρία του Στέφανου δεν αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα για την ίδια, η οποία είναι ιδιαίτερα υποστηρικτική. Έχει υπομονή και τον στηρίζει στις δύσκολες στιγμές, βάζοντας πολλές φορές στην άκρη τα δικά της συναισθήματα και τις δικές της ανάγκες. Η απόφαση για μία «κοινή» ζωή έχει δυσκολίες και η Άννα αισθάνεται συχνά επιφορτισμένη με πολλές ευθύνες. Η στιγμή που δημιουργούν τη δική τους οικογένεια δρα ιδιαίτερα πιεστικά στην Άννα, η οποία παροτρύνει τον Στέφανο να κάνει την επέμβαση και να αποκατασταθεί η όρασή του.

Στην παρούσα σειρά διακρίνονται δύο τύποι αφήγησης: ο υποκειμενικός και ο παντογνωστικός. Ο αφηγητής φαίνεται να παρακολουθεί την εξέλιξη της ιστορίας μέσα από την σκοπιά του κεντρικού χαρακτήρα, δηλαδή του Φίλιππου, και να αφηγείται τη δική του ιστορία. Ο υποκειμενικός τύπος αφήγησης που διακρίνεται ενισχύεται από το αφηγηματικό τέχνασμα του πρώτου επεισοδίου με την μαύρη οθόνη και το voice over (ακούμε τη φωνή του, αλλά δεν τον βλέπουμε) του πρωταγωνιστή που περιγράφει σε πρώτο πρόσωπο:

«Θα ήθελα η εποχή μου να ήταν πιο όμορφη, λιγότερο μέτρια και να μην πουλάει τόσο. Θα ήθελα τα συναισθήματα να ήταν σαν τα χρώματα, έντονα και διαφορετικά. Να μοιάζουν μεταξύ τους και το ένα να αντιγράφει το άλλο, όπως οι ιστορίες μου. Όλα όσα θα ήθελα και φοβάμαι είναι μέσα σε αυτή την ιστορία.»

Ανατρέπεται όμως στο αμέσως επόμενο πλάνο, όπου γίνεται η πλαισίωση και η οριοθέτηση της αφήγησης. Ενώ δηλαδή η κάμερα εστιάζει αρχικά στον Φίλιππο και ο αφηγητής ταυτίζεται με το εγώ του πρωταγωνιστή, επιβεβαιώνοντας την υποκειμενικού τύπου αφήγηση, στη συνέχεια κατά την παρουσίαση των υπόλοιπων πρωταγωνιστών εμφανίζεται μια παντογνωστικού τύπου αφήγηση. Ο αφηγητής δηλαδή δίνει πληροφορίες για τη ζωή τους, λεπτομέρειες τις οποίες αγνοεί κατά την εξέλιξη της ιστορίας:

«Εγώ θα είμαι ο Φίλλιπος. Είμαι 27 χρονών. Ζω στην Αγγλία τα τελευταία τέσσερα χρόνια και είμαι φωτογράφος. Δεν έχω σχέση αυτή την περίοδο και δεν ξέρω τι είναι αυτό που πραγματικά ψάχνω. Αυτή θα είναι η Μαρία, μια εντυπωσιακή και σέξι γυναίκα, που η μοναξιά της, την έχει κάνει να το ξεχάσει…. Κι αυτός θα είναι ο Μιχάλης, ο άντρας της…Αυτά θα είναι τα τρία τους παιδιά. Σπουδάζουν στο εξωτερικό και συγκεκριμένα στην Αγγλία. Η Χριστίνα είναι η μικρότερη κόρη, η οποία σπουδάζει σχέδιο. Η Άννα η μεσαία κόρη η οποία σπουδάζει νομική και αυτός είναι ο Παύλος, ο μεγάλος αδερφός και προστάτης τους…Και πάμε στον αντίποδα όλων αυτών. Ο κολλητός μου φίλος και συγκάτοικος μου, ο Στέφανος, 27 χρονών και απόλυτα υγιής σε σχέση με την εποχή του».

Στη συνέχεια, η υποκειμενικού τύπου σκοπιά επανέρχεται στα σημεία που οι βασικοί χαρακτήρες ενδύονται τον ρόλο του αφηγητή, λέγοντας την ιστορία τους. Κατά την εξέλιξη της δράσης δηλαδή, παρεμβάλλονται πλάνα, όπου οι πρωταγωνιστές καθισμένοι σε έναν χώρο με μαύρο φόντο, σχολιάζουν και εκθέτουν τα συναισθήματα τους σχετικά με τα γεγονότα που έχουν βιώσει και τις επερχόμενες καταστάσεις. Η Χριστίνα, για παράδειγμα, στο δεύτερο επεισόδιο λέει:

«Στη Σύρο. Αν πήγαινα κι εγώ, τίποτα δε θα συνέβαινε.»

Αντίστοιχα, στο 15^{ο} επεισόδιο, αφηγητής με το τέχνασμα του voice over, γίνεται ο Στέφανος:

«Όταν βιώνεις κάτι τέτοιο, αδειάζεις. Περνάει όλη σου η ζωή με εικόνες, σαν ταινία. Είναι απίστευτο τι μπορεί να έχει καταγράψει το μυαλό σου. Δεν αντιδράς, απλά βιώνεις.»

Παρατηρείται επομένως μία μη συνεκτική αφήγηση, εξαιτίας των διαφορετικών υποκειμενοτήτων που εμπλέκονται σε αυτή. Παράλληλα, όμως έρχεται συνεχώς στο προσκήνιο η οπτική γωνία του Φίλιππου. Το τελευταίο μάλιστα επεισόδιο, επιβεβαιώνει ότι η αφήγηση αφορούσε την ιστορία του Φίλιππου, καθώς ακούγεται με voice over να λέει:

«Σε μία ιστορία δεν έχει σημασία πως συμβαίνουν τα γεγονότα, αλλά πως τα αφηγείσαι. Όλα είναι πιθανά να συμβούν, αρκεί να πεις την ιστορία με τον δικό σου τρόπο. Και αυτή να αρέσει.»

3.3. Άξονας εννοιών

Μία από τις βασικές έννοιες γύρω από τις οποίες αρθρώνεται η συγκεκριμένη σειρά είναι η αναπηρία. Άλλωστε, είναι πολύ πιθανό ο τίτλος «Κλείσε τα Μάτια» να επιλέχθηκε σκοπίμως για να δηλώσει το κεντρικό ζητούμενο της σειράς, την τύφλωση. Στον συγκεκριμένο άξονα εξετάζεται αν υπάρχει μια ουσιοκρατική θεώρηση της αναπηρίας που οδηγεί στη διαμόρφωση σχέσεων εξουσίας ή/και αν αρθρώνονται λόγοι αντίστασης που διαρρηγνύουν την ηγεμονική ιδεολογία.

Στο πλαίσιο της φουκωϊκής ανάλυσης λόγου, συζητιούνται οι συγκεκριμένοι - παραδοσιακοί, προοδευτικοί ή εναλλακτικοί - λόγοι που αναδύονται, ενώ χρησιμοποιώντας παράλληλα (στο πλαίσιο της ΚΑΛ) τα μικρο-γλωσσικά εργαλεία της μεταβιβαστικότητας, της αξιολόγησης και της λεξικοποίησης, επιχειρείται η κοινωνιογλωσσολογική ανάλυση των αποσπασμάτων, ώστε να καταδειχθεί ποια συγκεκριμένα γλωσσικά στοιχεία επιλέγονται για την αναπαράσταση της αναπηρίας. Τα επιλεγμένα αποσπάσματα, που συμπεριλαμβάνονται στον άξονα εννοιών, αποτελούν αντιπροσωπευτικό δείγμα της τηλεοπτικής σειράς και επιτρέπουν την ανάδειξη της ποικιλίας των λόγων για την αναπηρία.

Σκηνή πρώτη: Η πρώτη συνάντηση μετά την τύφλωση

Στέφανος (Σ), Φίλιππος (Φ): Επεισόδιο 2 (6:09- 8:33)

((Ο Φίλιππος επισκέπτεται τον Στέφανο στο νοσοκομείο, αμέσως μόλις πληροφορείται από τον γιατρό για την τύφλωση))[6].

1. Σ: Μπα: (.) Όχι μη μου πεις, άσε με να μαντέψω. Μου: διαισθάνομαι
2. αμηχανία ά:ρα (.) Θα μιλήσεις ρε μαλάκα;
3. Φ: Ακόμη κι εδώ μέσα, δεν βγάζεις με τίποτα το σκασμό;
4. Σ: Τα μάτια μου 'βγαλες, όχι τη γλώσσα μου.
5. Φ: Άρα θα μιλάς συνεχώς τώρα, ε;
6. Σ: Μοιραία
7. ((Χαμογελάνε))
8. Σ: Ανάβεις ένα τσιγάρο, να μου δώσεις μια τζούρα;
9. Φ: Είσαι τρελός; Θα μας τσακίσουν.
10. Σ: <u>Σώπα</u> μωρέ. Σιγά. Σάμπως θα τους δω;
11. ((Ανάβει το τσιγάρο)))
12. Σ: Πολλή αμηχανία νιώθω. Γιατί;
13. Φ: Στέφανε:
14. Σ: Δώστο.
15. Φ: Έλα.((Του βάζει το τσιγάρο στο στόμα))
16. Σ: Σημάδια;
17. Φ: Φύγανε.
18. Σ: Σου μίλησε ο γιατρός;
19. Φ: Ναι
20. Σ:: Ενημερώθηκες δηλαδή;
21. Φ: Α:κόμα δεν είναι τίποτα σίγουρο
22. Σ: Τυφλός είμαι. όχι μαλάκας
23. Φ: Ο πατέρας σου είναι έξω και περιμένει
24. Σ:Θα μου σπάσει τα νεύρα.
25. Δεν ξέρει τι να κάνει.

[6] Οι βασικές συμβάσεις που χρησιμοποιήθηκαν για την καταγραφή των συνομιλιών είναι οι εξής: (.) = μικρή παύση (λιγότερο από 2 δευτερόλεπτα), ((κείμενο)) = μεταγλωσσικά ή άλλα σχόλια του αναλυτή (διαπιστώσεις, περιγραφές, κ.τ.λ.), <u>κείμενο</u> = έμφαση, κείμενο: = εκφορά φωνήεντος ως μακρού

26. Σ: Τι μέρα είναι;
27. Έχω χάσει τις μέρες, τις ώρες. Μπάχαλο τα έχω κάνει. Είναι
28. απορρυθμιστικό αυτό το σκοτάδι
29. Φ: Στέφανε:
30. Σ: Θα φύγεις;
31. Φ: Πού να πάω;
32. Σ: Λονδίνο (.) Το καλό με αυτή την κατάσταση είναι ότι τώρα δεν θα
33. βλέπω
34. τις ασχήμιες της Αθήνας.
35. Φ: Όχι, δεν θα φύγω.
36. Σ: Κακώς. Δεν θα αντέξεις εδώ. Είναι χάλια. Άσε που χρωστάμε και τρία
37. ενοίκια.
38. Φ: Λοιπόν, δεν υπάρχει πιθανότητα να συνεχίσουμε αυτή την κουβέντα
39. ((σηκώνεται να φύγει, κλαίγοντας)). Όταν κάποια στιγμή αποφασίσεις να
40. μιλήσεις σοβαρά, πες το μου να έρθω.
41. Σ: Φίλιππε: (.) Θα με πάρεις από δω; ((κλαίγοντας))

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα, η αναπηρία νοηματοδοτείται μέσα από διαδικασίες υλικές (π.χ. *μπάχαλο τα έχω κάνει, έχω χάσει τις μέρες, τις ώρες*), συσχετιστικές (*είναι απορρυθμιστικό αυτό το σκοτάδι, τυφλός είμαι*) και νοητικές/αντιληπτικές (π.χ. *δεν θα βλέπω)*. Στις υλικές και αντιληπτικές διαδικασίες δράστης και αισθανόμενος είναι ο Στέφανος και αποδέκτης/το φαινόμενο είναι η τύφλωση. Παρόλο όμως που το άτομο με αναπηρία εμφανίζεται να έχει ενεργό ρόλο σε σχέση με τις διαδικασίες, η σημασιολογία αποκαλύπτει την παθητικότητά του. Ο Στέφανος παρουσιάζεται ανήμπορος να ανταποκριθεί στη νέα κατάσταση, βρίσκεται σε σύγχυση και είναι αποδιοργανωμένος από την αναπηρία του. Η χρήση μάλιστα του ρήματος «χάνω» δηλώνει το άμεσο αποτέλεσμα της τύφλωσης, την απουσία της αίσθησης του χρόνου (βλ: γραμμές 26-28, 40).

Παράλληλα, στο συγκεκριμένο απόσπασμα γίνεται εμφανής η σχέση εξάρτησης που αναπτύσσεται με το «αρτιμελές» άτομο. Ο Στέφανος δηλαδή συνδέει την τύφλωση με την «μη ικανότητα» και την αδυναμία να ανταπεξέλθει, είτε σε καθημερινές συνήθειες (να ανάψει το τσιγάρο), είτε στη γενικότερη κατάσταση που αντιμετωπίζει (*Θα με πάρεις από δω;*), γεγονός που επιβάλλει τη συνδρομή του «άλλου». Η ταυτότητα επομένως του Φίλιππου δομείται σε σχέση με την ετερότητα, δηλαδή η

παθητικότητα του Στέφανου αντισταθμίζεται με την ενεργητικότητα που καλείται να επιδείξει ο Φίλιππος. Το «αρτιμελές» δηλαδή άτομο είναι αυτό που αναλαμβάνει να πραγματοποιήσει όσα το άτομο με αναπηρία δεν μπορεί.

Οι λεξιλογικές επιλογές του συγκεκριμένου αποσπάσματος δομούν έναν «παραδοσιακό» λόγο για την αναπηρία, αφού πραγματώνονται μέσα από πολύ συγκεκριμένες φράσεις, που ανάγουν την τύφλωση σε βασικό χαρακτηριστικό του ατόμου (*είμαι τυφλός* και όχι άτομο με τύφλωση) και την συνδέουν με μία αρνητικά σημασιοδοτημένη λέξη (*το σκοτάδι* και όχι η τύφλωση). Η χρήση συσχετιστικών κατηγορικών διαδικασιών, που αποδίδουν αρνητικά γνωρίσματα στις καταστάσεις (π.χ. απορρυθμιστικό, χάλια), επιβεβαιώνουν τα παραπάνω. Το ίδιο και τα γλωσσικά στοιχεία της αξιολόγησης του εκφωνήματος, που εμπεριέχουν αρνητικές κρίσεις, δηλούμενες με συναισθηματικού τύπου λεξιλόγιο (π.χ. *μπάχαλο, σκοτάδι, ασχήμιες*). Ακόμη και η προσπάθεια απόδοσης μίας θετικής διάστασης στην τύφλωση, γίνεται μέσα από δύο αρνήσεις (βλ: σειρά 32-33).

Σκηνή δεύτερη: Η ζωή με την αναπηρία

Κοινωνική Λειτουργός (ΚΛ), Φίλιππος (Φ): Επεισόδιο 2 (8:49 - 10:49)

((Ο Φίλιππος συζητά με την Κοινωνική Λειτουργό τι θα γίνει από εδώ και πέρα)).

1. ΚΛ: Φίλιππε (.) το ιδανικό θα ήτανε να συνεχιστεί η ζωή του
2. φυσιολογικά.
3. Όσο παράλογο και να ακούγεται, ένας νεοτυφλωθείς, δεν εμποδίζεται σε
4. τίποτα. Αρκεί να: εκπαιδευτεί σωστά. Αυτό βέβαια (.) χρειάζεται χρόνο
5. και υπομονή.
6. Φ: Πόσο χρόνο;
7. ΚΛ: Αυτό εξαρτάται αποκλειστικά και μόνο από τον χαρακτήρα του.
8. Πά:ντως, όλοι τους περνάνε: μια περίοδο κρίσης.
9. Φ: Ο περίγυρος;
10. ΚΛ: Η υποστήριξη από το περιβάλλον (.) είναι το άλφα και το ωμέγα σ'
11. αυτές τις περιπτώσεις. Και αν κατάλαβα καλά (.) εσύ είσαι ο πιο κοντινός
12. του άνθρωπος.
13. Φ: <u>Ναι,</u> ζούμε τέσσερα χρόνια μαζί στην Αγγλία
14. ΚΛ: Αν χρειαζόταν (.) θα άλλαζες τη ζωή σου για τον Στέφανο;

15. Φ: Ναι, νομίζω.
16. ΚΛ: Πρόσεχε (.) είναι πολύ δύσκολα.
17. Φ: Ο Στέφανος δεν έχει κανέναν εδώ.
18. ΚΛ: Έχει τον πατέρα του.
19. Φ: Αρκεί αυτό;
20. ΚΛ: ((Κουνάει το κεφάλι της με απορία))
21. Φ: Κοιτάτε (.) ε:γώ δεν ξέρω πώς είναι να ζω χωρίς τον Στέφανο
22. ΚΛ: Θα έχεις να κάνεις με έναν άλλον Στέφανο.
23. Φ: ((Κουνάει το κεφάλι του δηλώνοντας άρνηση)). Εγώ δεν το βλέπω
24. έτσι.
25. ΚΛ: Όμως έτσι θα είναι. Τουλάχιστον (.) για λίγο διάστημα. Πρέπει να
26. ξέρεις η ψυχολογί:α, οι αντιδράσεις, όλα θα αλλάξουν.
27. Φ: Εντάξει ((Κουνάει καταφατικά το κεφάλι του)). Θα προσπαθήσω.
28. ΚΛ: Θα είμαστε σε επαφή. Πέρα από το Στέφανο να δω και σένα.
29. Εντάξει;
30. Φ: Οκ ((Κουνάει το κεφάλι του καταφατικά)) Ευχαριστώ.
31. ΚΛ: ((Ενώ ο Φίλιππος σηκώνεται να φύγει)) Φίλιππε (.) τρία πράγματα
32. χρειάζονται εκπαίδευση (.) προσαρμογή (.) και στήριξη. Και ιδιαίτερα στο
33. τρίτο (.) θα χρειαστεί από σέ:να μεγάλη ψυχική δύναμη.
34. Φ: ((Κουνάει καταφατικά το κεφάλι του))
35. ΚΛ: Και όλα θα πάνε καλά. Εντάξει;
36. Φ: ((Χαμογελάει))

Στο παραπάνω απόσπασμα, οι συμμετέχοντες, αναφερόμενοι στον Στέφανο χρησιμοποιούν διαδικασίες υλικές (π.χ. *δεν εμποδίζεται, εκπαιδευτεί, χρειάζεται χρόνο).* Σε κοινωνιογλωσσολογικό δηλαδή επίπεδο, το άτομο με αναπηρία εμφανίζεται ως δρών υποκείμενο, με ενεργή εμπλοκή στη διαδικασία της εκπαίδευσης του και καθοριστικό ρόλο στην μετέπειτα εξέλιξη και πορεία της ζωής του (βλ: σειρά 6). Δεν παραλείπεται όμως η αναφορά στις δυσκολίες που η νέα κατάσταση συνεπάγεται (βλ: γραμμές 7, 9, 15, 24) και η αναγκαιότητα εμπλοκής του «αρτιμελούς» ατόμου. Ο Φίλιππος είναι ο δράστης υλικών διαδικασιών (π.χ. *θα άλλαζες τη ζωή σου)* και ο αισθανόμενος γνωσιακών διαδικασιών (π.χ. *πρέπει να ξέρεις η ψυχολογία, οι αντιδράσεις, όλα θα αλλάξουν*), οι οποίες περιγράφουν τις επερχόμενες αλλαγές στη ζωή του.

Τα παραπάνω επιβεβαιώνονται από τη διαπροσωπική λειτουργία της γλώσσας, καθώς η προσαρμογή στη «μη βλέπουσα πραγματικότητα», υποστηρίζεται γλωσσικά με τη χρήση επιρρημάτων και με συναισθηματικού τύπου λεξιλόγιο, με αρνητική αξιολόγηση (π.χ. *πολύ δύσκολα, μεγάλη ψυχική δύναμη, περίοδος κρίσης*). Το «αρτιμελές» επομένως άτομο κατασκευάζεται ως το «στήριγμα» του ατόμου με αναπηρία. Ο ρόλος του «προστάτη» αξιολογείται δύσκολος και απαιτητικός, αφού προϋποθέτει αποθέματα ψυχικής δύναμης. Η σπουδαιότητα της συνδρομής του «άλλου» επιτελείται με συσχετιστικές ταυτοποιητικές και κατηγορικές διαδικασίες (π.χ. *η υποστήριξη από το περιβάλλον είναι το άλφα και το ωμέγα, είναι πολύ δύσκολα)* Κατά την αξιολόγηση βέβαια χρησιμοποιούνται παράλληλα κάποιες θετικά φορτισμένες λέξεις, που μετριάζουν, ως ένα βαθμό, τα πιθανά εμπόδια που αντιμετωπίζει τόσο το άτομο με αναπηρία (π.χ. *δεν εμποδίζεται σε τίποτα*), όσο και το άτομο χωρίς αναπηρία (π.χ. *όλα θα πάνε καλά*). Δεδομένου όμως ότι οι ικανότητες του ατόμου με αναπηρία ορίζονται αποφατικά, κάνει εμφανή την αμφιβολία, αναδεικνύοντας έναν παραδοσιακό λόγο.

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα, η αναπηρία λεξικοποιείται με την επιλογή ενός επιστημονικού όρου, του όρου *νεοτυφλωθείς*, που συνδέει την αναπηρία με τα ιατρικά χαρακτηριστικά της, αλλά και με την προηγούμενη αρτιμέλεια του ατόμου καθώς πρόκειται για μία επίκτητη κατάσταση. Το πρώτο συνθετικό δηλαδή της λέξης δηλώνει την νέα, διαφορετική σε σχέση με την προηγούμενη, κατάσταση. Η χρήση ενός ιατρικού όρου, η σύνδεση της αναπηρίας με διάφορες δυσκολίες και η έμφαση που δίνεται στον «σημαντικό άλλο» για την υποστήριξη του ατόμου με αναπηρία, συνηγορούν στην εκφορά ενός «παραδοσιακού» λόγου.

Σκηνή τρίτη: Μιλώντας για την αναπηρία

Άτομα με τύφλωση (Α1-Α6): Επεισόδιο 2 (13.27-16:02)

((Έξι άτομα με τύφλωση μιλούν για την αναπηρία τους, ενώ παίζονται σκηνές με την προσαρμογή του Στέφανου στη νέα κατάσταση)).

1. Α1: Είναι δύσκολο να είσαι νεοτυφλωθείς.
2. Α2: Βρίσκεσαι από τον ένα πόλο στον άλλο
3. Α3: Δεν υπάρχει ενδιάμεσο στάδιο. Ξαφνικά (.) ό,τι θεωρείς αυτονόητο
4. ακυρώνεται.
5. Α4: Η πραγματικότητα έρχεται και χτυπάει τη συνήθεια

6. ((Σκηνές με τον Φίλιππο και τον Στέφανο))
7. Α3: Στην αρχή ένιωθα οργή (.) αγανάκτηση, ζήλεια. Δεν ήμουνα φτιαγμένος
8. εγώ για κάτι τέτοιο.
9. Α4: Δεν ήμουνα φτιαγμένη εγώ για κάτι τέτοιο.
10. Α1: Δεν ήμουνα εγώ φτιαγμένη για κάτι τέτοιο.
11. Α2: Προσπαθείς να καταλάβεις γιατί.
12. Α3: Προσπαθείς να αποδώσεις το αναπάντεχο.
13. Α5: Αυτό που λέμε «γιατί σε μένα».
14. ((Σκηνές με τον Φίλιππο και τον Στέφανο))
15. Α2: Είναι πολύ οδυνηρό για τον άνθρωπό σου.
16. Α5: Είσαι άλλος
17. Α3: Και αυτός πρέπει να το καταλάβει (.) να το παλέψει και να σε ξαναμάθει.
18. Α4: Να σε δεχτεί, αν σε θέλει.
19. Α5: Θα είχα περισσότερο χιούμορ, αν είχαν και άλλοι με την ιδιαιτερότητά
20. μου.
21. Α2: Όλοι σκεφτόμαστε τους τυφλούς και όχι τους ανθρώπους που ζουν με
22. έναν τυφλό.
23. Α4: Αυτοί είναι το άλλο μισό.
24. Α5: Χωρίς κάποιον πλάι σου, δεν μπορείς να επανέλθεις
25. ((Σκηνές με τον Φίλιππο και τον Στέφανο))
26. Α6: Σε πιάνει πανικός στην ιδέα ότι δεν ξέρεις τι γίνεται γύρω σου.
27. Α3: Όταν όμως ξεπεράσεις αυτό τον φόβο, τότε κάνεις τα πάντα. Όπως εγώ.
28. Α5: Εγώ κάνω τα πάντα.
29. Α3: ((Γελάει))
30. ((Σκηνές με τον Φίλιππο και τον Στέφανο))
31. Α5: Άπαξ και θέλεις να: ανταπεξέλθεις στις δυσκολίες, πρέπει να εκπαιδευτείς
32. σκληρά.
33. ((Σκηνές με τον Φίλιππο και τον Στέφανο))
34. Α5: Αν ξεπεράσεις τους φόβους σου είναι σίγουρό ότι θα μπορέσεις να
35. ξανακάνεις αυτό που έκανες. Απλά λίγο διαφορετικά.
36. Α4: Δεν είναι κακό το διαφορετικό.
37. Α2: Είναι πολύ σημαντικό ποιον θα έχεις πλάι σου
38. Α5: Όχι, να σε λυπηθεί.
39. Α3: Δεν μου αρέσει να με λυπούνται.

40. Α1: Μια ήταν πάντα η επιθυμία μου, να μην με βλέπουν οι γύρω μου, σαν
41. ανάπηρη.
42. Α3: Δεν είμαστε μίζεροι, ούτε κακομοίρηδες. Οι άλλοι νομίζουν έτσι.
43. Α5: Αν η κοινωνία αντιμετώπιζε τον τυφλό σαν ένα φυσιολογικό άνθρωπο,
44. τότε θα ήταν όλα μια χαρά.
45. Α2: ((Χαμογελάει)) Δεν εξαρτώνται όλα από τα μάτια.
46. Α4: Ένας μύθος είναι αυτό.
47. Α3: Η ζωή είναι και άλλα πράγματα.
48. Α5: Αποτελεί αν θες κι ένα μάθημα.
49. Α3: ((Γελάει))

Τα υποκείμενα του παραπάνω αποσπάσματος είναι έξι άτομα με τύφλωση και η αφήγηση τους συνοδεύει τις σκηνές προσαρμογής του Στέφανου. Ενώ δηλαδή τα άτομα μιλούν, παράλληλα παίζουν πλάνα με τον Στέφανο και τον Φίλιππο να επισκέπτονται τον Φάρο Τυφλών Ελλάδας, να νοικιάζουν διαμέρισμα, κτλ. Αποτελεί ένα σκηνοθετικό τέχνασμα που παρουσιάζει «συνοπτικά» μέσα από εικόνες την περίοδο προσαρμογής και παράλληλα μεταθέτει χρονολογικά την αφήγηση, καθώς η επόμενη σκηνή τοποθετείται έναν χρόνο μετά.

Η κοινωνιογλωσσολογική ανάλυση, υπό το πρίσμα της μεταβιβαστικότητας, φέρνει στην επιφάνεια υλικές, νοητικές και συσχετιστικές διαδικασίες. Οι υλικές διαδικασίες έχουν ως δράστη, είτε το άτομο με αναπηρία (π.χ. *πιάνεις, κάνω, θέλεις, ξεπεράσεις, ανταπεξέλθεις, εκπαιδευτεί*), είτε το άτομο χωρίς αναπηρία (π.χ. *παλέψει, ξαναμάθει*). Οι νοητικές διακρίνονται σε γνωσιακές (*π.χ. καταλάβεις, δεν ξέρεις τι γίνεται γύρω σου*) και συναισθηματικές (*π.χ. όχι να σε λυπηθεί*) με αισθανόμενο πάλι, άλλοτε το άτομο με αναπηρία και άλλοτε το άτομο χωρίς αναπηρία. Ο ισομερής καταμερισμός της επιτέλεσης των διαδικασιών, τόσο από το άτομο με αναπηρία όσο και από το άτομο χωρίς αναπηρία, αναδεικνύει μια σχέση εξάρτησης ανάμεσά τους. Τα ΑμεΑ παρουσιάζονται να έχουν την ανάγκη του άλλου και παρατηρείται μια υποβόσκουσα «ηρωοποίηση» του ατόμου χωρίς αναπηρία, καθώς είναι ο άνθρωπος χωρίς την παρουσία του οποίου, δε δύναται να υπάρξει το άτομο με αναπηρία (βλ: γραμμές 17, 21-24, 37-38). Πρόκειται για το λόγο κηδεμονίας που συχνά συνοδεύει τις αναπαραστάσεις της αναπηρίας και στο συγκεκριμένο απόσπασμα εκφράζεται με τη χρήση έντονα συναισθηματικού λεξιλογίου *(π.χ. το άλλο μισό, είναι πολύ σημαντικό ποιον θα έχεις πλάι σου).*

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα υπερτονίζονται οι δυσκολίες προσαρμογής, τόσο του ατόμου με τύφλωση, όσο και του «αρτιμελούς» ατόμου στην καινούρια κατάσταση μέσα από τη χρήση συσχετιστικών κατηγορικών διαδικασιών (π.χ. *είναι πολύ οδυνηρό για τον άνθρωπό σου, είναι δύσκολο).* Η περιγραφή της κατάστασης μετά την τύφλωση επιτελείται επίσης μέσα από τη διαπροσωπική λειτουργία της γλώσσας με επίθετα/επιρρήματα (π.χ. *σκληρά, οδυνηρό*) και έντονα συναισθηματικό λεξιλόγιο (*δεν ήμουνα εγώ φτιαγμένη για κάτι τέτοιο, αν ξεπεράσεις τους φόβους σου, αυτό που λέμε «γιατί σε μένα»*, σε *πιάνει πανικός στην ιδέα).*

Οι συσχετιστικές κατηγορικές διαδικασίες χρησιμοποιούνται για να δομήσουν την ταυτότητα του ατόμου με αναπηρία (*δεν είμαστε μίζεροι, ούτε κακομοίρηδες*). Στην αυτοπροσδιοριστική διαδικασία των ΑμεΑ σημαίνοντα ρόλο διαδραματίζει η ματιά του «άλλου», του διαλεκτικού ετέρου της ταυτότητας, δηλαδή του ατόμου χωρίς αναπηρία (βλ: σειρά 41). Η αυτο-εικόνα επομένως συγκροτείται με βάση τις αρνητικές σημασιοδοτήσεις της ματιάς του «άλλου», ακόμη και όταν αυτές φαίνονται να απορρίπτονται. Η χρήση αποφατικών προτάσεων, αποκαλύπτει τον τρόπο που τα αρνητικά σημαινόμενα εγγράφονται στην ταυτότητα των ΑμεΑ. Η κατασκευή δηλαδή της υποκειμενικότητάς τους επιτελείται με τους λόγους των κυρίαρχων προτύπων.

Σε σχέση με τη λεξικοποίηση χρησιμοποιείται κι εδώ ο ιατρικός όρος *νεοτυφλωθείς* και ο όρος *ιδιαιτερότητα*, που παραπέμπουν σε έναν πιο «παραδοσιακό» λόγο. Την άποψη αυτή ενισχύει η νοηματοδότηση της αναπηρίας ως κάτι ξένο και ανοίκειο από την ανθρώπινη υπόσταση (βλ: γραμμές 9-13). Στον αντίποδα της τύφλωσης, βρίσκεται η φυσιολογικότητα, είναι το σημείο που το άτομο με αναπηρία θέλει να (ξανά)βρεθεί, είναι η «επιθυμητή» κατάσταση, που πραγματώνεται μέσα από την κοινωνική αποδοχή του ατόμου ως «φυσιολογικού» (βλ: γραμμές 42-43). Η επιλογή άλλωστε της φράσης *είσαι άλλος* (βλ: σειρά 16) δείχνει τον τρόπο που η αισθητηριακή αναπηρία επιδρά στο άτομο. Δεν επιφέρει απλώς την απώλεια μίας εκ των αισθήσεων, αλλά επηρεάζει την ίδια την ταυτότητα του υποκειμένου, επιτελώντας ένα «διαφοροποιητικό» ρόλο. Για αυτό τον λόγο απορρίπτεται ο χαρακτηρισμός «ανάπηρος» και υιοθετείται η ταυτότητα του «φυσιολογικού» (βλ: γραμμές 40-41).

Στη συγκεκριμένη σκηνή αρθρώνονται παράλληλα «εναλλακτικοί» λόγοι που διαρρηγνύουν τους κυρίαρχους λόγους. Η αναπηρία ξεφεύγει από την αναπαράσταση

της ως «εμπόδιο» και παρουσιάζεται να ανοίγει νέους δρόμους στον τρόπο βίωσης της καθημερινότητας (*θα μπορέσεις να ξανακάνεις αυτό που έκανες, απλά λίγο διαφορετικά)* Η αποδόμηση της αναπηρίας επιτελείται εφόσον καταρρίπτονται οι στερεότυπες αντιλήψεις για τη τύφλωση *(δεν εξαρτώνται όλα από τα μάτια, ένας μύθος είναι αυτό*).

Σκηνή τέταρτη: Η συζήτηση για την επέμβαση

Γιατρός (Γ), Στέφανος (Σ): Επεισόδιο 19 (19:04 – 20:00)

((Ο Στέφανος εκφράζει στο γιατρό του τις αμφιβολίες του για την πραγματοποίηση της επέμβασης)).

1. Σ: Δεν ξέρω αν θέλω να προχωρήσουμε με το θέμα.
2. Γ: Φοβάσαι;
3. Σ: Ναι. Και δεν θέλω να το μάθει κανείς ούτε η Άννα, ούτε ο πατέρας μου,
4. ούτε ο Φίλιππος, κανείς.
5. Γ: Γιατί θα σε πιέσουν;
6. Σ: Ναι και δεν θέλω. Δεν μπορώ να τους εξηγήσω.
7. Γ: Θες να εξηγήσεις σε μένα;
8. Σ: (.) Η ζωή μου μου αρέσει όπως είναι. Εσένα μπορεί να σου φαίνεται τρελό,
9. όμως: τα πράγματα έχουνε μπει σε μια σειρά. Δεν βρίσκω το λόγο να αλλάξω
10. τη ζωή μου. Νομίζω: ό:τι δεν υστερώ σε τίποτα από τους άλλους.
11. Γ: Τότε γιατί δεν θες να το μάθουν;
12. Σ: Γιατί νομίζω ότι βαθιά μέσα τους νομίζουν ότι υποφέρω. Ότι υστερώ σε
13. κάτι.
14. Αλλά εγώ δεν το βλέπω έτσι.
15. Γ: Στέφανε, κανείς δεν είπε ότι υποφέρεις, ούτε ότι υστερείς σε κάτι. Σκέψου
16. όμως πόσο πιο εύκολη θα είναι η ζωή σου, αν έβλεπες.
17. Σ: Θα είναι πιο ωραία; (.) Αυτό πες μου μόνο.

Η μεταβιβαστικότητα αποκαλύπτει διαδικασίες υλικές (π.χ. *δεν θέλω να το μάθει κανείς, δεν μπορώ να τους εξηγήσω, δεν υστερώ*), νοητικές συναισθηματικές (*πιέζω, αρέσει*) και κατηγορικές ταυτοποιητικές (*φαίνεται τρελό*), με δράστη και αισθανόμενο το άτομο με αναπηρία. Οι περισσότερες προτάσεις είναι αποφατικές και δηλώνουν την άρνηση του ατόμου με αναπηρία να κοινοποιήσει στο οικογενειακό και φιλικό

περιβάλλον την πιθανότητα πραγματοποίησης της επέμβασης. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα, οι «άλλοι», παρά την απουσία τους, διαδραματίζουν κομβικό ρόλο μέσα από την υποδηλούμενη πίεση που εμφανίζονται να ασκούν. Οι αντιλήψεις των ατόμων χωρίς αναπηρία απηχούν τον κυρίαρχο ιατρικό λόγο, εφόσον υπάρχει μια εμφανής στερεότυπη σύνδεση της αναπηρίας με τον πόνο (βλ: γραμμή 12). Τον ίδιο σημαίνοντα ρόλο έχει ο γιατρός του Στέφανου, ο οποίος αντιμετωπίζει την αναπηρία ως ασθένεια που χρήζει θεραπείας. Εμφανίζεται επίσης να νουθετεί το άτομο με αναπηρία, ξεφεύγοντας από τις νόρμες που επιβάλλει η επιστημονική του υπόσταση, συνδέοντας την ίαση με την άρση των κοινωνικών περιορισμών. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα γίνεται αναφορά μόνο στα οφέλη και όχι στους κίνδυνους της επέμβασης, επιλογή που υποστηρίζεται γλωσσικά με τη χρήση ενός επιθέτου με θετική αξιολογική σημασία (*πόσο πιο εύκολη θα είναι η ζωή σου*), η οποία συνδέει την αισθητηριακή αναπηρία με ένα «κοινωνικό» τρόπο κατανόησης της. Γενικότερα, η λεξικοποίηση, άμεσα συνυφασμένη με την έννοια της υστέρησης και του ελλείματος, αποκαλύπτει την ιατρική αντιμετώπιση της αναπηρίας.

Σκηνή πέμπτη: Οι περιορισμοί της αναπηρίας

Στέφανος (Σ), Φίλιππος (Φ): Επεισόδιο 23 (20:55 - 22:46)

((Ο Στέφανος έχει μόλις επιστρέψει από το νοσοκομείο, όπου μεταφέρθηκε η Άννα μετά από έντονους πόνους. Επισκέπτεται τον Φίλιππο και συζητούν για το περιστατικό και τα συναισθήματα του)).

1. Φ: Είναι λογικό που έχεις φρικάρει έτσι (.) Όμως πρέπει να καταλάβεις πως
2. είναι πολύ φυσιολογικό. Έλα. ((του δίνει ένα ποτήρι με ποτό))
3. Σ: Δεν έχω φρικάρει γι’ αυτό.
4. Φ: Τότε γιατί την άφησες μόνη της;
5. Σ: Φίλε, αν ήταν κάτι πιο σοβαρό, τι θα έκανα;
6. Φ: Δεν ήτανε.
7. Σ: Αν;
8. Φ: <u>Θα έκανες</u>, ό,τι έκανες.
9. Σ: Τίποτα δεν έκανα. Πήρα τον Παύλο να τρέξει, εγώ δεν μπορούσα.
10. Φ: Ναι ρε Στέφανε (.) αλλά η Άννα γνωρίζει την κατάσταση.
11. Σ: Ήμουνα ανίκανος να κάνω οτιδήποτε.
12. Φ: Μέχρι τώρα γιατί δεν ήσουνα;
13. Σ: <u>Ήθελα</u> να την βοηθήσω και δεν μπορούσα (.) <u>ήθελα</u> να τρέξω και δε

14. γινότανε.
15. Φ: ((Αναστενάζει) Κι εγώ στη θέση σου, τον ίδιο πανικό θα πάθαινα.
16. Σ: Εσένα όμως δεν θα σε θεωρούσε ανίκανο. Ήταν η πρώτη φορά που ήθελε
17. Να στηριχτεί πάνω μου και εγώ δεν μπορούσα.
18. Φ: Ναι: γιατί έχει άλλες προτεραιότητες τώρα. Εί:ναι το παιδί (.) τώ:ρα τι θες
19. να μου πεις ρε Στέφανε;
20. Σ: Θέλω να σου πω ότι είμαι ανίκανος ρε μαλάκα. Εγώ πάνω στον πανικό
21. παραγκωνίζομαι. Δεν ξέρω (.) δεν μπορώ να προσφέρω κάτι.
22. Φ: Μέχρι τώρα μια χαρά τα πήγες όμως.
23. Σ: Από δω και πέρα; (.) Το έχεις καταλάβει ότι μεγαλώνουμε; Και δεν μου
24. είναι εύκολο (.) πάλι όλη μου η ζωή αλλάζει κι εγώ δεν την βλέπω
25. ((αναστενάζει))
26. Ρε φίλ:ε (.) παντρεύομαι και θα γίνω πατέρας (.) Άλλοι σκέφτονται πώς θα τα
27. καταφέρουν και αν κάνουν καλά (.) ((χαμογελάει)) κι εγώ το μόνο που
28. σκέφτομαι είναι ότι δεν μπορώ να το δω όλο αυτό το σκηνικό.
29. Φ: Μπορείς να το δεις.
30. Σ: Φοβάμαι

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα, υπό το πρίσμα της μεταβιβαστικότητας, ο δράστης των υλικών διαδικασιών είναι ο Στέφανος (π.χ. *δεν μπορώ να προσφέρω κάτι, ήθελα να τρέξω*). Μέσα όμως από τις διαδικασίες αυτές δηλώνονται οι περιορισμοί της αναπηρίας, που εγκλωβίζουν τον Στέφανο, με αποτέλεσμα η συνδρομή του κοινωνικού περίγυρου να αξιολογείται ως ζωτικής σημασίας σε δύσκολες καταστάσεις (βλ: γραμμές 13-21). Η αναπηρία συνδέεται με την αδυναμία εκπλήρωσης των κοινωνικών ρόλων και παρουσιάζεται ως εμπόδιο, που δυσκολεύει τον Στέφανο να ανταποκριθεί στις οριζόμενες κοινωνικές υποχρεώσεις, άμεσα απορρέουσες από την ιδιότητα του πατέρα, του συντρόφου, κτλ. (βλ: γραμμές 5-21). Η παθητικότητα αυτή τονίζεται επίσης στις νοητικές διεργασίες τόσο τις αντιληπτικές (π.χ. *όλη μου η ζωή αλλάζει κι εγώ δεν την βλέπω),* όσο και τις γνωσιακές (π.χ. *εγώ το μόνο που σκέφτομαι είναι ότι δεν μπορώ να το δω όλο αυτό το σκηνικό)*, όπου αισθανόμενος είναι πάλι ο Στέφανος. Υφίσταται επομένως μια ουσιοκρατική θεώρηση της κοινωνίας, η οποία δε δύναται να αλλάξει. Οι κοινωνικοί ρόλοι παραμένουν αμετάβλητοι και το άτομο καλείται να «ιαθεί» για να συμπεριληφθεί στην κοινωνική δράση. Η αναπηρία επομένως παρουσιάζεται ως «ατομική υπόθεση»,

αφορά το ίδιο το άτομο που την βιώνει και απαιτεί προσωπική κινητοποίηση. Ως απόρροια, το «κοινωνικό γίγνεσθαι» αναπαρίσταται μέσα από μία ομογενοποιητική οπτική, είναι ένα, συμπαγές και αδιάρρηκτο.

Επιπλέον, στο λόγο του χρησιμοποιεί συσχετιστικές κατηγορικές διαδικασίες (π.χ. *είμαι ανίκανος, ήμουνα ανίκανος) που* αποκαλύπτουν τη χαμηλή αυτο-εικόνα του ατόμου με αναπηρία κι ένα αίσθημα «ελλείμματος» σε σχέση με όσα επιβάλλουν οι καταστάσεις της καθημερινότητας. Δηλώνει την αδυναμία του να ανταποκριθεί στις νέες καταστάσεις (επερχόμενη γέννηση του παιδιού του) και αυτό εκφράζεται με την επαναλαμβανόμενη χρήση του ρήματος *δεν μπορώ,* αλλά και του επιθέτου *ανίκανος*. Ουσιαστικά χρησιμοποιεί μια αρνητική αξιολογική κρίση για την παρούσα κατάσταση που βιώνει και λεξικοποιεί την αναπηρία συνδέοντάς την με αρνητικές συνδηλώσεις (π.χ. ανικανότητα, εξάρτηση από άλλα άτομα).

Σκηνή έκτη: Η απόφαση για την πραγματοποίηση της επέμβασης

Στέφανος (Σ), Άννα (Α): Επεισόδιο 24 (37:40- 38:60)

((Ο Στέφανος ανακοινώνει στην Άννα ότι θα κάνει την επέμβαση)).

1. Α: ((Βλέπει τον Στέφανο καθισμένο στον πάγκο της κουζίνας)) Τι κάνεις παιδί
2. μου εκεί καθισμένος;
3. Σ: Περιμένω.
4. Α: Τι πράγμα; Δεν πήγες στο γύρισμα σήμερα;
5. Σ: Τσου
6. Α: Και που πήγες;
7. Σ: Την αλήθεια; ((χαμογελώντας))
8. Α: Μωρό μου συμβαίνει κάτι; ((χαμογελώντας))
9. Σ: Βασικά έχω πάρει μία απόφαση, αλλά: δε βρίσκω το κατάλληλο μέρος
10. μέσα σ’ αυτό το σπίτι για να στην πω, ρε γαμώτο ((ανεβαίνει στον πάγκο της
11. κουζίνας))
12. Α: Μωρό μου τι κάνεις εκεί; Τρελάθηκες;
13. Σ: <u>Λοιπόν</u>: (.) <u>πρώτον</u> δεν θέλω να φορέσω κοστούμι στο γάμο.
14. Α: Εντάξει φόρα ό,τι θες. Μπορείς σε παρακαλώ τώρα να κατέβεις;
15. Σ: Και δεύτερον δεν μου αρέσει καθόλου το πράσινο χρώμα που έχεις στο
16. τοίχο και μόλις κάνω την εγχείρηση θα τ’ αλλάξουμε οπωσδήποτε.
17. Α: ((Τον κοιτάζει με χαρά και συγκίνηση))
18. Σ: Αυτή ήταν η απόφαση που πήρα. Πες κάτι ρε συ Άννα; Δεν μιλάς;

19. ((Κατεβαίνοντας από τον πάγκο))
20. Σ: Κοιτά ε βασικά δεν το κάνω μόνο για μένα. Αλλά: γι' αυτό το άτομο που
21. δεν μπόρεσα να δω σήμερα ((εννοεί ότι δεν είδε το μωρό κατά τον υπέρηχο)).
22. Πες κάτι ρε γαμώτο γιατί: θα βάλουμε τα κλάματα και δεν/ θα πάθουμε ζημιά
23. Α: ((τον αγκαλιάζει και κλαίει))

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα, η χρήση της αποφατικής πρότασης (*το άτομο που δεν μπόρεσα να δω σήμερα*), αποκαλύπτει μία νοητική αντιληπτική διαδικασία με συναισθανόμενο τον Στέφανο, η οποία περιγράφει τον περιορισμό της αισθητηριακής αναπηρίας του. Αποφεύγεται επομένως η χρήση αντιληπτικών διαδικασιών που εστιάζουν στις βιωματικές εμπειρίες που αποκτήθηκαν μέσω των άλλων αισθήσεων (π.χ. μπόρεσε να ακούσει τον χτύπο της καρδιάς, να πιάσει την κοιλιά της εγκυμονούσας κ.τ.λ.). Με αυτό τον τρόπο τονίζεται η «ανεπάρκεια» των υπόλοιπων αισθήσεων να «υποκαταστήσουν» την αίσθηση της όρασης και την αδυναμία του ίδιου του ατόμου με αναπηρία να βιώσει το συναίσθημα με διαφορετικό τρόπο. Ανάγει μάλιστα την πραγματοποίηση της επέμβασης σε «ηθικό χρέος» προς το παιδί του, μια «αλτρουιστική» πράξη για αυτό. Στο πλαίσιο επομένως ενός «παραδοσιακού» λόγου, η αισθητηριακή αναπηρία αντιμετωπίζεται ως «βλάβη» και κεντρικό ζήτημα πραγμάτευσης αποτελεί η αποκατάστασή του «μειονεκτήματος» (βλ: γραμμές 20-21).

Σκηνή έβδομη: Η αποκατάσταση της όρασης

Στέφανος (Σ), Άννα (Α), Φίλιππος (Φ), Γιατρός (Γ), Νοσοκόμα (Ν), Μωρό (Μ): Επεισόδιο 28 (4:35-6:23)

((Μόλις έχει πραγματοποιηθεί η επέμβαση και ο Στέφανος βγάζει τις γάζες. Στη συγκεκριμένη σκηνή δεν υπάρχουν διάλογοι, ακούγεται μόνο μουσική υπόκρουση και με voice over η φωνή του Στέφανου)).

1. Σ: Φοβάμαι. Κι αν κάνω λάθος; Έχω ξεχάσει πώς είναι τα χρώματα. Μόνο οι
2. ήχοι μου είναι γνωστοί. Δεν θέλω. Θέλω, αλλά δεν ξέρω. Ντρέπομαι που
3. θέλω τόσο. Δεν πρέπει να κλάψω, να μην κλάψω.

Στο μονολογικό αυτό κομμάτι υπό το πρίσμα της μεταβιβαστικότητας επιτελούνται νοητικές συναισθηματικές διαδικασίες (π.χ. φοβάμαι, ντρέπομαι) με αισθανόμενο τον Στέφανο, οι οποίες φανερώνουν τους φόβους του για την επιστροφή του στην πρότερη «φυσιολογική» κατάσταση, ως βλέποντα. Η λεξικοποίηση επίσης φανερώνει

έναν έντονο συναισθηματισμό, άμεσα συνδεδεμένο με τη μεθοριακή κατάσταση που βιώνει ο ήρωας κατά τη μετάβαση του από τη μία κατάσταση στην άλλη, καθώς δηλώνεται η αγωνία του για την εκ νέου προσαρμογή στην καινούρια «βλέπουσα» πραγματικότητα. Στο λόγο του, ως αποδεκτή κατάσταση, νοηματοδοτείται η αναπηρία του, ενώ η αποκατάσταση της όρασης του συνδέεται με μια ανοίκεια πραγματικότητα για αυτόν.

3.4. Άξονας θεματικών

Η αναπηρία γίνεται αντικείμενο πραγμάτευσης μέσα από διάφορες θεματικές. Στον συγκεκριμένο άξονα όμως επιχειρείται να αναδειχθεί πως η αναπηρία προβάλλεται στην τηλεοπτική αφήγηση σε σχέση με τη φιλία και την οικογένεια και πως εμπλέκεται σε ένα ευρύτερο σύστημα λόγων.

3.4.1. Αναπηρία και φιλία

Η φιλία αποτελεί την κεντρική θεματική που διατρέχει την τηλεοπτική αφήγηση και κατέχει κυρίαρχη θέση στη συγκεκριμένη ιστορία. Η φιλική σχέση ανάμεσα στον Στέφανο και τον Φίλιππο όχι μόνο δεν διαταράσσεται μετά το ατύχημα, αλλά αντίθετα ενδυναμώνεται. Παρόλο που επανασημασιοδοτείται, καθώς οι ισορροπίες ανατρέπονται και οι ρόλοι προσδιορίζονται εκ νέου (βλ: σκηνή 2, γραμμές 13-15), προβάλλονται στοιχεία εξιδανίκευσης της φιλίας (βλ: σκηνή 2, γραμμές 20-21). Ο Φίλιππος στηρίζει τον Στέφανο οικονομικά, ψυχολογικά και συναισθηματικά, παρέχοντάς του όλα εκείνα που έχει ανάγκη κατά την περίοδο προσαρμογής του. Διαχειρίζεται τις κρίσεις και τις εκρήξεις θυμού, παραμερίζοντας, ως ένα βαθμό, τις δικές του ανάγκες και επιθυμίες. Αναλαμβάνει επομένως τον ρόλο του «κηδεμόνα» και η σχέση τους αποκτά μια ιδιαίτερα βαρύνουσα σημασία, ξεφεύγοντας από τις νόρμες της «παραδοσιακής» φιλίας (βλ: σκηνή 2, γραμμές 9-11, π.χ. *η υποστήριξη από το περιβάλλον (.) είναι το άλφα και το ωμέγα σ' αυτές τις περιπτώσεις*). Η χρήση συναισθηματικού τύπου λεξιλογίου (*εσύ είσαι ο πιο κοντινός του άνθρωπος, δεν ξέρω πώς είναι να ζω χωρίς τον Στέφανο*) τονίζει το ισχυρό δέσιμο των δύο φίλων, το οποίο υπερβαίνει ακόμη και τους συγγενικούς εξ' αίματος δεσμούς (βλ: σκηνή 2, γραμμές 16-18).

Επομένως, το στερεότυπο σχήμα της εξάρτησης του ατόμου με αναπηρία από το «αρτιμελές» άτομο πραγματώνεται υπό το πρίσμα της φιλίας. Με αυτό τον τρόπο, οι

δύο εμπλεκόμενοι στη φιλική σχέση δομούν ταυτότητες αλληλοεξαρτώμενες υπηρετώντας συγκεκριμένες συμπεριφορές. Ο καθένας δηλαδή από τους δύο είναι «συνεπής» σε σχέση με αυτό που ο «άλλος» αναμένει. Ο Φίλιππος είναι υπομονετικός και υποστηρικτικός, ενώ ο Στέφανος είναι εκρηκτικός και ανήμπορος. Η δήλωση αδυναμίας να αυτοεξυπηρετηθεί και να πάρει αποφάσεις χωρίς τη βοήθεια ενός άλλου (Levers, 2001), συνεχίζει να υφίσταται ακόμη κι όταν έχει αποχωριστεί τη φιλική «εστία» (π.χ. ζητάει από τον Φίλιππο να τον βοηθήσει να διαλέξει δαχτυλίδι).

Τέλος, τη φιλία τους διατρέχει μια υπόρρητη αίσθηση (συν)ευθύνης για το ατύχημα (βλ: σκηνή 1, γραμμή 4). Η σχέση τους δηλαδή φαίνεται να δομείται πάνω στο ενοχικό αίσθημα του Φίλιππου, το οποίο πραγματώνεται γλωσσικά με τη χρήση μίας υλικής διαδικασίας με παθητικό δέκτη τον Στέφανο και δράστη τον Φίλιππο (*τα μάτια μου 'βγαλες, όχι τη γλώσσα μου*). Οι πράξεις δηλαδή του Φίλιππου συνδέονται με μια προσπάθεια εξιλέωσης και αποτίναξης των ενοχών για τη συμμετοχή του στο ατύχημα.

3.4.2. Αναπηρία και οικογένεια

Στην παρούσα τηλεοπτική αφήγηση, το μοντέλο της πυρηνικής οικογένειας είναι κυρίαρχο και προβάλλεται μέσα από έμφυλες αναπαραστάσεις. Υφίστανται δηλαδή έμφυλοι διακριτοί ρόλοι ανάμεσα στα μέλη μιας οικογένειας. Το άτομο με αναπηρία ως αποδέκτης των κοινωνικών στερεοτύπων καταμερισμών καλείται να εκπληρώσει τις κοινωνικά ορισμένες υποχρεώσεις. Η ανδρική του «ταυτότητα» επιβάλλει να υπηρετήσει το ρόλο του προστάτη δείχνοντας ετοιμότητα διαχείρισης κρίσεων και υποστήριξης της οικογένειάς του (βλ: σκηνή 5, 16-21, *π.χ. ήταν η πρώτη φορά που ήθελε να στηριχτεί πάνω μου και εγώ δεν μπορούσα*). Εμποδίζεται όμως από την αναπηρία του και για αυτό το λόγο αποφασίζει να αποκαταστήσει την όρασή του (βλ: σκηνή 6, γραμμές 18-23). Το πατριαρχικό μοντέλο της οικογένειας δεν αφήνει περιθώρια ανάληψής τέτοιων ρόλων από τη γυναίκα, η οποία ως το «έτερο» του ανδρός, παρουσιάζεται να χρειάζεται προστασία και φροντίδα. Όλα συνηγορούν ώστε να επιτελέσει το πατρικό και συζυγικό του καθήκον, εφάμιλλο με την αποκατάσταση του «μειονεκτήματος», δηλαδή της αναπηρίας.

Συμπεράσματα

Η οικοδόμηση διαφορετικών αναπαραστάσεων της κοινωνικής πραγματικότητας μέσω της τηλεοπτικής αφήγησης είναι αποτέλεσμα των διαφορετικών οπτικών για τον κόσμο, σύμφωνα με το θεωρητικό πλαίσιο του κοινωνικού κονστρουξιονισμού. Στην παρούσα εργασία ήρθαν στο προσκήνιο οι αναπαραστάσεις της αναπηρίας, οι οποίες προσεγγίστηκαν μέσω της ΦΑΛ και της ΚΑΛ. Η ΚΑΛ, μέσα από τη μικρο-ανάλυση των διαλογικών αποσπασμάτων, εστίασε στη γλωσσική εκφορά του περιεχομένου, και η ΦΑΛ, μέσα από την ανάλυση των κοινωνικών δομών και των σχέσεων εξουσίας με τις οποίες εμπλέκεται το κείμενο, υπογράμμισε τη σχέση ανάμεσα στις γλωσσικές και κοινωνικές πρακτικές. Είναι εμφανές ότι στη συγκεκριμένη τηλεοπτική αφήγηση η αναπαράσταση της αναπηρίας επιτελείται κυρίως μέσα από διπολικά σχήματα: άτομο με αναπηρία/άτομο χωρίς αναπηρία, αναπηρία/φυσιολογικότητα, άτομο/κοινωνία. Τα διπολικά αυτά σχήματα ευνοούν την ανάπτυξη ενός «συντηρητικού» λόγου, που αντιμετωπίζει τους δύο πόλους υπό το πρίσμα μιας φαινομενικής σταθερότητας. Παρ' όλα αυτά η συνδυαστική ανάλυση λόγου έφερε στην επιφάνεια μια ποικιλία λόγων για την αναπηρία και κατέστησε εμφανείς τις «ρωγμές» του «παραδοσιακού» λόγου.

Συμπερασματικά, όπως προκύπτει από τη κοινωνιογλωσσολογική ανάλυση των αποσπασμάτων, στο αναπαραστατικό επίπεδο της γλωσσικής ανάλυσης διακρίνεται μια ποικιλία διαδικασιών, οι οποίες είναι κατά κύριο λόγο υλικές, νοητικές και συσχετιστικές. Παρόλο που το άτομο με αναπηρία κρατά έναν ενεργητικό ρόλο και εμφανίζεται συχνά ως δράστης των υλικών διαδικασιών και συναισθανόμενος των νοητικών διαδικασιών, η αποφατικότητα των προτάσεων ενισχύει την «ελλειματικότητα» του ΑμεΑ, και επομένως την εκφορά ενός «παραδοσιακού» λόγου. Από τη μελέτη του διαπροσωπικού επιπέδου της γλωσσικής ανάλυσης προκύπτει επίσης η συχνή χρήση ενός συναισθηματικού λεξιλογίου, που στοχεύει στον επιτονισμό των δυσκολιών και περιορισμών που συνεπάγεται η αναπηρία. Στο ίδιο πλαίσιο, η φουκωϊκή ανάλυση λόγου επιβεβαίωσε την «παραδοσιακή» θέαση της αναπηρίας, εγγύτερη στο ιατρικό μοντέλο. Η αντιμετώπιση της τύφλωσης ως «βλάβης» που χρήζει αποκατάστασης, η έμφαση στην αδυναμία του ατόμου να επιτελέσει τους κοινωνικούς του ρόλους και η σύνδεση της αναπηρίας με το άτομο

που τη βιώνει, ενισχύουν την παραπάνω οπτική. Παράλληλα, η απεικόνιση των ΑμεΑ ως χαρακτήρων δυσλειτουργικών και αδύναμων, μη ικανών να ταιριάξουν στο κοινωνικό περιβάλλον και η έμφαση που δίνεται στους περιορισμούς της τύφλωσης αποτελούν στοιχείο του «παραδοσιακού» λόγου (Gold & Auslander, 1999). Επιπλέον, κατά την τηλεοπτική αφήγηση, η τύφλωση παραμένει ένα από τα βασικά προσδιοριστικά χαρακτηριστικά του ατόμου με αναπηρία, επισκιάζοντας άλλες πτυχές της προσωπικότητάς του. Είναι σύνηθες άλλωστε οι χαρακτήρες με αναπηρία να αναπαρίστανται μόνο μέσα από την αναπηρία τους, η οποία ανάγεται στο πιο σημαντικό, αν όχι μοναδικό, χαρακτηριστικό του ατόμου (Haller, 2010). Κατά τον ίδιο τρόπο, η αναζήτηση θεραπείας, συνήθης στη θεματολογία πολλών φιλμικών αφηγήσεων (Davis, 2002), επιβεβαιώνει τον «παραδοσιακό» λόγο, καθώς το άτομο με αναπηρία πραγματοποιεί στο τέλος την επέμβαση αποκατάστασης της όρασής του.

Κατά την τηλεοπτική αφήγηση παρεισφρέουν στοιχεία «προοδευτικού» λόγου που διακόπτουν τον ηγεμονικό λόγο. Η λεξικοποίηση της αναπηρίας επιβεβαιώνει την παραπάνω παρατήρηση, καθώς χρησιμοποιούνται τόσο ιατρικοί όροι ή λέξεις που συνδέουν την αναπηρία με την ανικανότητα και την υστέρηση, όσο και λέξεις που αποδομούν στερεότυπες αντιλήψεις για την αναπηρία. Οι «ανταγωνιστικοί» λόγοι αποκαλύπτουν τη ρευστότητα του τηλεοπτικού αφηγήματος. Υπό το πρίσμα της ΦΑΛ, η αναπηρία αναπαρίσταται με δύο τρόπους, άλλοτε ως περιορισμός και άλλοτε ως διαβατήριο μέσα από την προβολή στοιχείων αυτονόμησης του ατόμου. Πιο συγκεκριμένα, ο Στέφανος έχει μια επιτυχημένη επαγγελματική πορεία, που ασκεί ένα επάγγελμα κύρους, αυτό του ηθοποιού. Έρχεται επομένως σε ρήξη με συνήθεις φιλμικές αναπαραστάσεις, για παράδειγμα των ατόμων με νοητικές/αναπτυξιακές αναπηρίες, που παρουσιάζονται να απασχολούνται κυρίως σε παραγωγικές εργασίες (Renwick et al, 2013). Η αυτονόμηση του Στέφανου είναι επίσης εμφανής από την επιλογή του να συγκατοικήσει με την Άννα, να φύγει από την πρωταρχική του «εστία» (το σπίτι που μένει με τον Φίλιππο) και να προσαρμοστεί εκ νέου σε ένα καινούριο χώρο, μια καινούρια περιοχή. Παράλληλα, σε κάποια σημεία της αφήγησης τα κοινωνικά εμπόδια της αναπηρίας προσπερνιούνται. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η σκηνή που ο Στέφανος διαλέγει μόνος του δαχτυλίδι για να κάνει πρόταση γάμου στην Άννα και το ταξίδι που πραγματοποιεί στην Ύδρα.

Σε σχέση με την φιλία παρατηρούμε ότι αναδύεται ένας λόγος «κηδεμονίας» (Stamou & Padeliadu, 2009) που αντιμετωπίζει την αναπηρία ως μειονέκτημα και την εμπλοκή

του «αρτιμελούς» ατόμου, ως επιβεβλημένη. Οι λόγοι επίσης που αφορούν την οικογένεια, συνηγορούν υπέρ ενός «παραδοσιακού» λόγου, καθώς η αναπηρία εννοιολογείται ως κοινωνικός περιορισμός. Παρατηρούνται επομένως ερείσματα από το κοινωνικό μοντέλο κατανόησης της αναπηρίας. Τέλος, οι όποιοι «προοδευτικοί» λόγοι παρεισφρέουν στο ουσιοκρατικό αφήγημα δε φαίνεται να επισκιάζουν τον κυρίαρχο «παραδοσιακό» λόγο, αλλά τελικά να τον επιβεβαιώνουν. Επιτελούν δηλαδή έναν δευτερεύοντα ρόλο και υποβαθμίζονται σε σχέση με τον κυρίαρχο, αδυνατώντας να τον υπονομεύσουν.

Περιορισμοί έρευνας - προεκτάσεις

Κατά την ανάλυση της τηλεοπτικής σειράς προέκυψαν κάποια μεθοδολογικά ζητήματα σε σχέση με την επεξεργασία του υλικού, δεδομένου ότι στη βιβλιογραφία η μόνη έρευνα που χρησιμοποιεί συνδυαστικά την ΚΑΛ και την ΦΑΛ αφορά ένα μονολογικό κείμενο (Pechtelidis & Stamou, υπό κρίση) και ότι οι μελέτες που εστιάζουν σε διαλογικά κινηματογραφικά κείμενα χρησιμοποιώντας τη ΦΑΛ είναι εξίσου περιορισμένες (Κοσμά, 2011˙ Κοσμά, 2015). Το βασικό ήταν η διαχείριση του μεγάλου όγκου του τηλεοπτικού υλικού, που, σε σχέση με μια κινηματογραφική ταινία, περιέχει πλήθος παράλληλων ιστοριών, περιλαμβάνει πλήθος εσωτερικών και εξωτερικών γυρισμάτων, αντικειμένων και χωροχρονικών μεταβάσεων. Παρουσιάστηκε επομένως η «αντικειμενική» δυσκολία πλαισίωσης των δύο πρώτων αξόνων (αντικειμένων και υποκειμένων), με κυριότερο σκόπελο για τον ερευνητή, την αναφορά σε όλα εκείνα τα στοιχεία της αφήγησης που υφίστανται «έξω» από τη μυθοπλασία ή σε όλα εκείνα τα πλάνα που δηλώνουν με λεπτομέρεια τη «ματιά του σκηνοθέτη». Ο ερευνητής που ασχολείται με την ανάλυση μιας κινηματογραφικής ταινίας μπορεί με μεγαλύτερη συνέπεια να υπηρετήσει τη συγκεκριμένη αναλυτική διαδικασία δεδομένου ότι σε μια ταινία υπάρχει εστίαση σε μια κεντρική έννοια. Αντίθετα, ο ερευνητής που έχει να διαχειριστεί ένα υλικό τριάντα μονόωρων επεισοδίων για να εξετάσει τις αναπαραστάσεις της αναπηρίας, χρειάζεται, όπως συμβαίνει στις ποιοτικές έρευνες, να γίνει ο ίδιος το εργαλείο της έρευνάς του (Altheide, 1987) και να «επιλέξει» τα κατάλληλα για την εξυπηρέτηση των ερευνητικών σκοπών του δεδομένα.

Πέρα από τα παραπάνω ζητήματα μεθοδολογίας, κάποιοι περιορισμοί της ανάλυσης απορρέουν από την πολυτροπικότητα του ίδιου του κειμένου, καθώς αποτελείται από πλήθος σημείων (εικόνες, ήχοι ή/και χειρονομίες) που συμμετέχουν στην κατασκευή των λόγων. Εκτός δηλαδή από την εργαλειοθήκη της ΚΑΛ που περιλαμβάνει τη μεταβιβαστικότητα, τη λεξικοποίηση και την αξιολόγηση, αλλά και το τετραμερές φουκωϊκό σχήμα, αναλυτικά εργαλεία χρήσιμα για την επεξεργασία του τηλεοπτικού κειμένου μπορεί επίσης να προσφέρει η σημειωτική προσέγγιση. Η γλωσσοκεντρική προσέγγιση της ΚΑΛ μπορεί να συνυπάρξει με ένα τέτοιο διεπιδραστικό μοντέλο για την ανάλυση των σημείων του κειμένου και του τρόπου που αυτά συντελούν στην (συν) κατασκευή και (συν) οικοδόμηση των λόγων για την αναπηρία στο

πολυτροπικό τηλεοπτικό κειμενικό σύμπαν. Η σημειωτική[7] επιτρέπει την εφαρμογή μιας ερμηνευτικής ανάλυσης των διάφορων μη λεκτικών σημαινόντων, όπως είναι τα πλάνα (π.χ. τα κοντινά πλάνα ή οι τρόποι επεξεργασίας, όπως η βαθμηδόν εμφάνιση και εξαφάνιση), η μουσική, τα φώτα, η χρήση των χρωμάτων κ.α. Η παρούσα εργασία επομένως αφήνει εναύσματα για μελλοντικές έρευνες που θα επιχειρήσουν να μεταχειριστούν συνδυαστικά ή παράλληλα διάφορα μεθοδολογικά εργαλεία, με στόχο την πολύπλευρη και ενδελεχέστερη εξέταση του τηλεοπτικού κειμένου.

Επιπλέον, η παρούσα εργασία συζητά την αναπηρία θέτοντας στο επίκεντρο μια δημοφιλή τηλεοπτική σειρά. Δίνει επομένως βήμα σε ένα «παραγκωνισμένο» από την ακαδημαϊκή έρευνα κειμενικό είδος (Stamou, 2011), το οποίο παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον εξαιτίας της αλληλεπιδραστικής σχέσης που εδραιώνει με το κοινό. Σύμφωνα άλλωστε με τη θεωρία της κοινωνικής αλληλεπίδρασης (cultivation theory), η τηλεόραση σταδιακά επηρεάζει τις προσλήψεις της πραγματικότητας και συνεπώς διαμορφώνει τις στάσεις των τηλεθεατών (Gerbner, 1998). Η «στροφή» επομένως του ερευνητικού ενδιαφέροντος σε τηλεοπτικές σειρές που πραγματεύονται και συζητούν ζητήματα αναπηρίας σε συνδυασμό με τη χρήση των εργαλείων της ΚΑΛ, δύναται να αποκαλύψει τους λόγους που εδραιώνουν τις αναπαραστάσεις για τα ΑμεΑ. Οι Wodak and Meyer (2009, σελ. 66), άλλωστε, συμφωνούν ότι υπάρχει μία «διαλεκτική σχέση ανάμεσα σε συγκεκριμένες πρακτικές λόγου και στα ειδικότερα πεδία δράσης (συμπεριλαμβανομένων καταστάσεων, οργανισμών και κοινωνικών δομών) στα οποία είναι ενσωματωμένα». Τα μέσα μαζικής κουλτούρας, ως πεδίο δράσης, επηρεάζουν τις στάσεις για την αναπηρία και η επαναδιαπραγμάτευση των ποικίλων στερεοτύπων μπορεί να επιτευχθεί μέσα από την αποδόμηση των αναπαραστάσεων (Byrd and Elliott, 1985), γεγονός που δύναται να έχει πραγματικά αποτελέσματα στη ζωή των ανθρώπων με αναπηρία (Wilkinson & McGill, 2009).

[7] Η σημειωτική άρχισε να προβάλλεται ως κύρια προσέγγιση της θεωρίας των επικοινωνιακών μέσων στο τέλος της δεκαετίας του '60, εν μέρει ως αποτέλεσμα της εργασίας του Roland Barthes.

Βιβλιογραφία

Altheide, D. L. (1987). Reflections: Ethnographic content analysis. *Qualitative sociology*, *10*(1), 65-77.

Anastasiou, D., & Kauffman, J. M. (2013). The social model of disability: Dichotomy between impairment and disability. *Journal of Medicine and Philosophy*, *38*(4), 441-459.

Auslander, G. K., & Gold, N. (1999). Disability terminology in the media: a comparison of newspaper reports in Canada and Israel. *Social science & medicine*, *48*(10), 1395-1405.

Βασιλοπούλου, Α. (2014). Ανάλυση Συνομιλίας: Η μελέτη της κοινωνικής δράσης μέσα από τη διεπιδραστική ομιλία στο *Ανάλυση λόγου: Θεωρία και εφαρμογές*, Μ. Γεωργαλίδου, Μ. Σηφιανού, Β. Τσάκωνα (επιμ.). Νήσος: Αθήνα 149-187.

Black, R. S., & Pretes, L. (2007). Victims and victors: Representation of physical disability on the silver screen. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, *32*(1), 66-83.

Briant, E., Philo, G., Watson, N. (2011) *Bad News for Disabled People: How the Newspapers are Reporting Disability*, Glasgow: University of Glasgow in association with Inclusion London.

Broadcasting Standards Commission (2003), Ethnicity and disability on Television 1997-2002, Ανακτήθηκε από downloads.bbc.co.uk/guidelines/editorialguidelines/research/disabling-prejudice.pdf (πρόσβαση στις 23/11/2015)

Burchardt, T. (2004). Capabilities and disability: the capabilities framework and the social model of disability. *Disability & society*, *19*(7), 735-751.

Byrd, E. K., & Elliott, T. R. (1985). Feature films and disability: A descriptive study. *Rehabilitation Psychology*, *30*(1), 47.

Carvalho, A. (2008). Media (ted) discourse and society: Rethinking the framework of critical discourse analysis. *Journalism studies*, *9*(2), 161-177.

Davis, L.J. (2002). *Bending over backwards: Disability, dismodernism, and other difficult positions.* New York: New York University Press.

Devlieger, P. J. (1999). From handicap to disability: language use and cultural meaning in the United States. *Disability and rehabilitation*, *21*(7), 346-354.

Devotta, K., Wilton, R., & Yiannakoulias, N. (2013). Representations of disability in the Canadian news media: a decade of change?. *Disability and rehabilitation*, *35*(22), 1859-1868.

Δοξιάδης, Κ. (2015). Ο Foucault και η Ανάλυση Λόγου στο *Θεωρία του λόγου: δημιουργικές εφαρμογές,* Κιουπκιολής Α., Κοσμά Υ., Πεχτελίδης Γ. (επιμ.) (2015), Αθήνα: Νήσος

Fairclough, N. (1995). *Critical discourse analysis: The critical study of language*, London: Longman

Fairclough, N. and Wodak, R. (1997). Critical Discourse Analysis στο Van Dijk, T. (επιμ.) *Discourse as social interaction*, London: Sage, 258-284

Ganahl, D., & Arbuckle, M. (2001). The exclusion of persons with physical disabilities from prime time television advertising: a two year quantitative analysis. *Disability Studies Quarterly*, *21*(2).

Gerbner, G. (1998). Cultivation analysis: An overview. *Mass Communication and Society*, *1*(3-4), 175-194.

Goodley, D., & Runswick-Cole, K. (2012). Reading Rosie: The postmodern disabled child. *Educational and Child Psychology*, *29*(2), 53.

Grue, J. (2009). Critical discourse analysis, topoi and mystification: Disability policy documents from a Norwegian NGO. *Discourse Studies*, *11*(3), 305-328.

Haller, B. A. (2010). *Representing disability in an ableist world: Essays on mass media*. Advocado Press.

Hartnett, A. (2000). Escaping the 'evil avenger' and the 'supercrip': Images of disability in popular television. *Articles*, 7.

Horwarth, D. (2008). *Η έννοια του λόγου*, Αθήνα: Πολύτροπον

Huckin, T. N., & Miler, T. (1997). Critical discourse analysis στο *Miller, T. (1997). Functional Approaches to Written Text: Classroom Applications.*

Huws, J. C., & Jones, R. S. (2011). Missing voices: representations of autism in British newspapers, 1999–2008. *British Journal of Learning Disabilities*,*39*(2), 98-104.

Κοσμά, Υ. Α. (2011). Εικόνες για το φύλο μέσα από τον ελληνικό κινηματογράφο στην δεκαετία του '60: Φύλο και σεξουαλικότητα στο είδος της αισθηματικής κομεντί (1959-1967), Διδακτορική διατριβή

Κοσμά, Υ. Α. (2015). Οριενταλιστικές Αναπαραστάσεις στον Κινηματογράφο: Το παράδειγμα της ταινίας Γάμος Αλά Ελληνικά στο *Θεωρία του λόγου: δημιουργικές εφαρμογές,* Κιουπκιολής Α., Κοσμά Υ., Πεχτελίδης Γ. (επιμ.) (2015), Αθήνα: Νήσος

Kotopoulos, T., Alevriadou, A., Vamvakidou, I., Michailidis, E. (2012). Characters with special needs in the contemporary children's books: The role of education in community building versus social stereotypes. *Proceedings of the 14th Conference of the Children's Identity and Citizenship in Europe Erasmus Academic Network.* University of York: CiCe, pp. 218.

Λέανδρος, Ν. (2000), *Πολιτική οικονομία των ΜΜΕ,* Αθήνα: Καστανιώτης

Levers, L. L. (2001). Representations of psychiatric disability in fifty years of Hollywood film: An ethnographic content analysis. *Theory & Science*, *2*(2).

Λύκου, Χρ. 2000. «Η συστημική λειτουργική γραμματικής του Μ. Α. Κ. Halliday». Ανακτήθηκε από www.komvos.edu.gr/periodiko/periodiko2nd/default.htm (πρόσβαση στις 29-2-2016).

Oliver, M. (1990). The individual and social models of disability. Retrieved from www.leeds.ac.uk/disability-studies/archiveuk/Oliver/in%20soc%20dis.pdf (πρόσβαση στις 29-11-2015)

Pechtelidis, Y. & Stamou, A, (2015) Governing Childhood in Greek Preschool Curriculum: Synthesizing Foucauldian with Critical Discourse Analysis, *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education (*υπό κρίση)

Phillips, L. & Jørgensen, M. W. (2009). *Ανάλυση Λόγου. Θεωρία και Μέθοδος*. Αθήνα: Παπαζήσης

Phillips, S. D. (2012). Representations of disability in print news media in postsocialist Ukraine. *Disability & Society*, *27*(4), 487-502.

Price, M. (2009). Access imagined: The construction of disability in conference policy documents. *Disability Studies Quarterly*, 29(1).

Renwick, R., Schormans, A. F., & Shore, D. (2014). Hollywood Takes on Intellectual/Developmental Disability: Cinematic Representations of Occupational Participation. *OTJR: occupation, participation and health*, *34*(1), 20-31.

Safran, S. P. (1998). Disability portrayal in film: Reflecting the past, directing the future. *Exceptional Children*, *64*(2), 227-238.

Safran, S. P. (1998a). The First Century of Disability Portrayal in Film An Analysis of the Literature. *The Journal of Special Education*, *31*(4), 467-479.

Saltes, N. (2010). Capturing Disability on Camera: An Analysis of Disability Representation in Television Programming with a Focus on Canadian Regulatory Initiatives. *Canadian Journal of Media Studies*, *8*, 1-37.

Sarrett, J. C. (2011). Trapped children: Popular images of children with autism in the 1960s and 2000s. *Journal of medical humanities*, *32*(2), 141-153.

Schwartz, D., Blue, E., McDonald, M., Giuliani, G., Weber, G., Seirup, H., & Perkins, A. (2010). Dispelling stereotypes: Promoting disability equality through film. *Disability & Society*, *25*(7), 841-848.

Stamou, A. G. (2001). The representation of non-protesters in a student and teacher protest: a critical discourse analysis of news reporting in a Greek newspaper. *Discourse & Society*, *12*(5), 653-680.

Στάμου Α.Γ. & Χρονάκη Α. (2007). Πώς γράφονται τα σχολικά μαθηματικά: Επιστημονικοί λόγοι και έμφυλες διαστάσεις στα κείμενα του περιοδικού Ευκλείδης Α. *Κριτική Επιστήμη και Εκπαίδευση* 5: 25-45.

Stamou, A.G., Alevriadou, A., Eleptheriou, P., Vamvakidou, I. (2008). Constructing an identity of able-bodiedness: Discourses of disability by primary school children. Reflecting on Identities: *Research, Practice & Innovation, Proceedings of the 10th Conference of the Children's Identity and Citizenship in Europe Thematic Network, A. Ross & P. Cunningham (eds):* 643-651.

Stamou, A. G., & Padeliadu, S. (2009). Discourses of Disability by Teacher Candidates: A Critical Discourse Analysis of Written Responses to a Disability Simulation1. Journal of Applied Social Psychology, 39(3), 509-540.

Στάμου, Α. Γ. (2014). Η κριτική ανάλυση λόγου: Μελετώντας τον ιδεολογικό ρόλο της γλώσσας. Στο *Ανάλυση λόγου: Θεωρία και εφαρμογές*, Μ. Γεωργαλίδου, Μ. Σηφιανού, Β. Τσάκωνα (επιμ.). Νήσος: Αθήνα 149-187.

Στάμου Α.Γ. (2011). Η κριτική ανάλυση λόγου των περιβαλλοντικών κειμένων: Προς μια κριτική γλωσσική επίγνωση. *12 Κείμενα για τη Γλωσσολογία: Πρακτικά των Ετήσιων Συναντήσεων του Τομέα Γλωσσολογίας*, Πινακάτες Πηλίου: Κοντύλι, 179-193

Stamou, A. G., Alevriadou, A., & Soufla, F. (2016). Representations of disability from the perspective of people with disabilities and their families: a critical discourse analysis of disability groups on Facebook. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 18(1), 1-16.

Stibbe, A. (2004, March). Disability, gender and power in Japanese television drama. In *Japan Forum* (Vol. 16, No. 1, pp. 21-36). Taylor & Francis Ltd.

Susman, J. (1994). Disability, stigma and deviance. *Social science & medicine*, *38*(1), 15-22.

Swain, J., & French, S. (2000). Towards an affirmation model of disability. *Disability & Society*, *15*(4), 569-582.

Teo, P. (2000). Racism in the news: A critical discourse analysis of news reporting in two Australian newspapers. *Discourse & Society*, *11*(1), 7-49.

Union of the Physically Impaired Against Segregation (UPIAS). 1976. *Fundamental Principles of Disability*. London: Union of the Physically Impaired Against Segregation. Retrieved from http://disability-studies.leeds.ac.uk/files/library/UPIAS-UPIAS.pdf (πρόσβαση στις 15-10-2015)

Vaara, E., & Tienari, J. (2002). Justification, legitimization and naturalization of mergers and acquisitions: A critical discourse analysis of media texts. *Organization*, *9*(2), 275-304.

Vamvakidou, I., & Alevriadou, A. (2011). Representations of Disability in Greek School Newspapers: A Quantitative and Qualitative Analysis. *Review of European Studies*, *3*(2), 10.

Van Dijk, T. A. (1993). Principles of critical discourse analysis. *Discourse & society*, *4*(2), 249-283.

Van Dijk, T. A. (1995). Discourse analysis as ideology analysis. *Language and peace*, *10*, 47-142.

Van Dijk, T. A. (2000). New (s) racism: A discourse analytical approach. *Ethnic minorities and the media*, 33-49.

Wilkinson, P., & McGill, P. (2009). Representation of people with intellectual disabilities in a British newspaper in 1983 and 2001. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, *22*(1), 65-76.

Wodak, R., & Meyer, M. (Eds.). (2009). *Methods for critical discourse analysis*. Sage.

World Health Organization (WHO). (2011). World report on disability. Retrieved from http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report.pdf (πρόσβαση στις 20-10-2015)

Διαδικτυακές πηγές

http://www.megatv.com/classics.asp?catid=28597 (πρόσβαση στις 25-10-2015)

https://el.wikipedia.org/ (πρόσβαση στις 25-10-2015)

http://www.tovima.gr/culture/article/?aid=767480 (πρόσβαση στις 25-10-2015)

http://www.retrodb.gr/wiki/ (πρόσβαση στις 25-10-2015)

http://www.zappit.gr/stories/Xristoforos-Papakaliaths/19779 (πρόσβαση στις 25-10-2015)

Παράρτημα

Παρακάτω παρατίθενται τέσσερα αποσπάσματα που δε συμπεριλήφθηκαν στην ανάλυση. Η απομαγνητοφώνηση τους έγινε στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας και κρίθηκε σκόπιμο να παρατεθούν, δεδομένου ότι ενισχύουν το κεντρικό επιχείρημα και τα συμπεράσματα της ανάλυσης.

Απόσπασμα 1: Η πρώτη συζήτηση με τον γιατρό για την επέμβαση

Γιατρός (Γ), Στέφανος (Σ): Επεισόδιο 17 (29:12 – 30:24)

((Ο Στέφανος επισκέπτεται τον γιατρό του, ο οποίος τον ενημερώνει ότι μπορεί να κάνει την επέμβαση)).

1. Γ: Στέφανε θυμάσαι τι είχαμε συζητήσει;
2. Σ: Πολύ καλά. Όμως πρέπει να φύγω τώρα.
3. Γ: Είχα νέα από το συνέδριο (.) και πλέον υπάρχει πιθανότητα εγχείρησης. Έχει
4. περάσει ενάμιση χρόνος και μπορεί να γίνει μεταμόσχευση κερατοειδούς.
5. Σ: Έχω γύρισμα, δηλαδή: πρόβα. Μεθαύριο ξεκινάνε τα γυρίσματα και κάνουμε
6. πρόβες με τα παιδιά. Μετά θα πάω για φαΐ με την Άννα, και: πρέπει να φύγω
7. τώρα.
8. Γ: Στέφανε μου άκουσες τι σου είπα;
9. Σ: Την έχετε δει την σειρά; Είναι είναι μια τρομερή σαπουνόπερα (.) Ράμογλου
10. με λένε. Έχει πάρα πολύ πλάκα.
11. Γ: Υπάρχει πολύ μεγάλη πιθανότητα να ξαναδείς. Είναι θέμα χρόνου (.)
12. γιατρών και χρημάτων.
13. Σ: Καλά συγγνώμη ((με έντονο ύφος)) εσείς με ποιο δικαίωμα αποφασίζετε να
14. μου ξανά αλλάξετε όλη μου την ζωή;
15. Γ: Τα είχαμε πει αυτά.
16. Σ: Όχι, δεν είχαμε πει τίποτα τέτοιο (.) Πρέπει να φύγω τώρα.
17. Γ: Έχεις όλο το χρόνο δικό σου να αποφασίσεις.

18. Σ: Εσύ μου είχες πει ότι οι πιθανότητες να κάνω εγχείρηση και να ξαναδώ είναι
19. ελάχιστες. Εσύ μου το είχες πει αυτό.
20. Γ: Τα πράγματα αλλάζουν. Για το καλό σου είναι.
21. Σ: Μια χαρά είμαι, δεν έχω κανένα πρόβλημα. Εσύ λες μαλακίες. ((φωνάζοντας
22. και βγαίνοντας από το ιατρείο))
23. Σ: ((Μιλώντας στον εαυτό του)) Τι είναι αυτά ρε πούστη μου; Μια χαρά
24. ήμουνα.

Απόσπασμα 2:Η πρώτη συζήτηση με την Άννα για την επέμβαση

Στέφανος (Σ), Άννα (Α): Επεισόδιο 18 (20:07-22:02)

((Το προηγούμενο βράδυ ο Στέφανος και η Άννα είχαν ένα καβγά για τη σχέση του Φίλιππου με την οικογένεια της Άννας)).

1. Σ: Καλημέρα.
2. Α: Καλημέρα.
3. Σ: Να πλησιάσω ή έχεις ακόμα νεύρα;
4. Α: Δεν έχω νεύρα. Στεναχωρημένη είμαι.
5. Σ: Επειδή μαλώσαμε χθες;
6. Α: Μμμ ((Γνέφει καταφατικά))
7. Σ: Έγινε εξαιτίας των άλλων.
8. Α: Ήταν πολύ σκληρά αυτά που είπες
9. Σ: Το ξέρω και ζητάω συγγνώμη (.) Όμως ήταν αλήθεια.
10. Α: Υπάρχουν πολλοί τρόποι για να την πεις.
11. Σ: Σου ζήτησα συγγνώμη. (.) Θα μιλήσουμε ή θα το τραβήξεις κι άλλο; Και
12. πρέπει να αλλάξουμε κι αυτό τον καναπέ.
13. Α: Γιατί;
14. Σ: Γιατί αν είναι κάθε φορά που μαλώνουμε να κοιμάμαι στον καναπέ, πρέπει
15. να αγοράσουμε έναν μεγαλύτερο. Αυτός δεν με χωράει.
16. Α: Στέφανε: δεν θέλω να μαλώνουμε. ((πηγαίνει προς το μέρος του))
17. Σ: Ούτε κι εγώ. Είναι μέσα στο πρόγραμμα όμως.
18. Α: Σε πήρε ο Αγγέλου. Είπε να τον πάρεις πίσω.
19. Σ: Α γιατί;
20. Α: Που θες να ξέρω. Γιατρός σου είναι.

21. Σ: Ε δε ρώτησες;
22. Α: Δε μου είπε (.) Πάντως (.) απ' ότι κατάλαβα έχεις πάει αρκετές φορές τον
23. τελευταίο καιρό.
24. Σ: Ναι εντάξει είναι να κάνω μια: εξέταση ρουτίνας, δεν είναι τίποτα.
25. Α: Στέφανε: (.) αν σου δινόταν η ευκαιρία να κάνεις την εγχείρηση (.) θα την
26. έκανες;
27. Σ: Δεν μου έχει δοθεί.
28. Α: Αν. Θεωρητικά μιλάω
29. Σ: Δεν ξέρω. Δεν το 'χω σκεφτεί ποτέ.
30. Α: Θα την έκανες;
31. Σ: Ρε μωρό μου, δεν αλλάζουμε κουβέντα;
32. Α: Γιατί σ' ενοχλεί;
33. Σ: Δεν μ' ενοχλεί απλά είναι μια κουβέντα ουτοπική και: δεν μου 'χει δοθεί
34. ποτέ η ευκαιρία, ούτε το έχω σκεφτεί ποτέ (.) Να σε πάρω μια αγκαλιά;
35. Α: Μωρό μου, συγγνώμη που ήμουν τόσο απότομη χθες.
36. Σ: Μη το συζητήσουμε άλλο.

Απόσπασμα 3: Η συζήτηση με τον Φίλλιπο για την επέμβαση

Στέφανος (Σ), Φίλιππος (Φ): Επεισόδιο 19 (34.40-36.31)

((Ο Στέφανος μετά από έναν έντονο καβγά με την Άννα, επειδή της έκρυψε την πιθανότητα επέμβασης που προέκυψε, επισκέπτεται τον Φίλιππο στην Ύδρα)).

1. Φ: Έλα ((Του δίνει ένα μπουκάλι μπύρα))
2. Σ: Δεν μπορώ.
3. Φ: Γιατί;
4. Σ: Γιατί φοβάμαι.
5. Φ: Αυτό είναι ανεξάρτητο. Το θέμα είναι γιατί τόσο καιρό να μην έχεις πει την
6. αλήθεια.
7. Σ: Γιατί μ' αρέσει η ζωή που κάνω εδώ, δεν θέλω να την αλλάξω.
8. Φ: Το μέρος που μένω εδώ πέρα, σ' αρέσει;
9. Σ: Τώρα αυτό που κάνεις είναι πολύ άδικο, το ξέρεις;
10. Φ: Σου δίνεται μια ευκαιρία να αλλάξεις όλη σου τη ζωή. Ακόμα και αν δεν
11. θέλεις να την εκμεταλλευτείς αυτή την ευκαιρία (.) εί:ναι πάρα πολύ άδικο να

12. μην το μοιραστείς με τον άνθρωπό σου.
13. Σ: Ορισμένα πράγματα αφορούν μόνο εμένα.
14. Φ: Ναι ε;
15. Σ: Ναι.
16. Φ: Και όλα όσα έχουν κάνει οι άλλοι άνθρωποι για να νιώσεις εσύ καλύτερα;
17. Σ: Δεν γουστάρω να χρωστάω σε κανέναν.
18. Φ: Όλοι χρωστάμε.
19. Σ: Ε να τώρα γι' αυτό δεν ήθελα να το μάθει κανείς, γιατί θα αρχίσει η
20. ψυχολογική πίεση.
21. Φ: Εγώ ξέρεις πόσα σου χρωστάω;
22. Σ: Τι μου χρωστάς μωρέ; Γι' αυτό έφυγες και με παράτησες μόνο μου 6 μήνες;
23. Φ: Δεν σε παράτησα ποτέ μόνο σου. Σε άφησα με τον άνθρωπο που αγαπάς.
24. Και ξέρεις ανά πάσα στιγμή, ότι και αν χρειαστείς από μένα, θα το έχεις.
25. Σ: Ωραία μην με πιέζεις τότε. Αυτό θέλω.
26. Φ: Εντάξει, σόρυ.
27. Σ: Αυτό και να έρθεις για λίγο καιρό: μαζί μου στην Αθήνα.
28. Φ: Τι πράγμα;
29. Σ: Τι πράγμα. Να έρθεις για λίγο καιρό μαζί μου στην Αθήνα.
30. Φ: Ξέχασέ το αυτό.
31. Σ: Α, ξέχασέ το αυτό ε;
32. Φ: Ναι.
33. Σ: Ε να τότε τι μου λες για φιλίες και υποχρεώσεις και παπάρια.
34. Φ: Δεν μίλησα για φιλίες και υποχρεώσεις, είπα ότι η Άννα έχει απόλυτο δίκιο
35. από την πλευρά της.
36. Σ: Και παράλληλα σαμποτάρεις και την δική μου απόφαση να μην κάνω την
37. εγχείρηση.
38. Φ: Τι σαμποτάρω μωρέ; Τι., τι, τι ατάκες σαπουνόπερας είναι αυτές που
39. χρησιμοποιείς ξαφνικά;
40. Σ: Και να σου πω κι κάτι άλλο στην τελική;
41. Φ: [Ναι]
42. Σ: Δεν μ΄ αρέσει καθόλου εδώ. Ακούω συνέχεια αυτό το κύμα και μου έρχεται
43. να να: κατουρήσω.
44. Φ: Ωραία τράβα κατούρα.

45. Σ: Εντάξει, θα πάω λοιπόν να κατουρήσω.
46. Φ: Ευθεία, ευθεία, ευθεία.
47. Σ: ((Πέφτει μέσα στη θάλασσα)).
48. Φ: Στέφανε: Έλα εδώ ((φωνάζοντας))

Απόσπασμα 4: Η συμφιλίωση μετά τον καβγά

Στέφανος (Σ), Άννα (Α): Επεισόδιο 20 (31:39-34:23)

((Μετά από έναν έντονο καβγά, η Άννα ζητάει από τον Στέφανο να χωρίσουν. Μετά από κάποιες μέρες ο Στέφανος πάει να την βρει)).

1. Σ: ((Χτυπάει την πόρτα αλλά η Άννα δεν ανοίγει. Στέκεται έξω από την πόρτα
2. και της μιλάει)) Εντάξει έχεις κάποια δίκια (.) δηλαδή πολλά. Ξέρω ότι είσαι
3. μέσα. Και ξέρω ότι μ' ακούς. Αννούλα (.) εντάξει είμαι λίγο εγωιστής και
4. παράξενος (.) και άδικος. Όμως μόνο εσύ ξέρεις πόσο πολύ (.) ερωτευμένος
5. είμαι μαζί σου και πόσο ανάγκη σ' έχω. Τι άλλο θες να σου πω ρε Άννα; (3) Θα
6. προσπαθήσω ν' αλλάξω και να μπω στη θέση σου. Αφού σ' αγαπάω. Δεν μπορώ
7. να φανταστώ τον εαυτό μου χωρίς εσένα. Μα μ' ακούς;
8. ((Αλλαγή σκηνής: Ο Στέφανος πάει στο διαμέρισμα και σε λίγο μπαίνει η
9. Άννα))
10. Α: Δεν θέλω να μπεις στη θέση μου θέλω απλά να με καταλαβαίνεις.
11. Σ: Δηλαδή θα μείνεις;
12. Α: Εσύ τι λες;
13. Σ: Πάντως δεν θέλω να κάνω αυτή την εγχείρηση. Προς το παρόν τουλάχιστον
14. Α: Να μην την κάνεις ποτέ. Με μένα να είσαι αληθινός
15. Σ: Έχεις την εντύπωση ότι αν έβλεπες, θα σ' αγαπούσα περισσότερο;
16. Α: Μου έλειψες.
17. Σ: Και μένα.

Απόσπασμα 5: Ο υπέρηχος

Στέφανος (Σ), Άννα (Α), Γιατρός (Γ): Επεισόδιο 24 (34:07- 38:60)

((Η Άννα και ο Στέφανος επισκέπτονται τον γιατρό για να κάνουν τον πρώτο υπέρηχο)).

1. Σ: Τι, τι γίνεται γιατρέ μου;
2. Α: Αγάπη μου ηρέμησε. Τι γίνεται; Τίποτα δε γίνεται
3. Σ: Όχι, γιατί υπάρχει μια μεγάλη παύση. Συμβαίνει κάτι; Έχουμε κανένα
4. πρόβλημα;
5. Α: Στέφανε: Τον τελευταίο καιρό κάνει σαν να είναι αυτός έγκυος.
6. Σ: Γιατρέ μου, σε παρακαλώ πες μου τι κάνει ο γιος μου τώρα.
7. Γ: Καταρχήν είναι τέτοια η στάση που δεν μας επιτρέπει να ξέρουμε αν είναι
8. γιος ή κόρη. Κατά δεύτερον με ακούτε ήρεμο γιατί προσπαθώ να (.) α να το.
9. Λοιπόν, αυτό εδώ είναι το μωρό σας και αυτή αν ακούτε είναι η καρδιά του.
10. Α: Τι, αυτό είναι;
11. Γ: Ναι. Βέβαια κοίταξε: (.) δεν είναι πολύ ευδιάκριτο. Εδώ φαίνονται: τα πόδια
12. του εδώ: τα: χέρια του και εδώ το κεφαλάκι του.
13. Α: Μωρό μου (.) είναι απίστευτα μικρό.
14. Σ: Δηλαδή συγγνώμη τώρα: αυτό που ακούω είναι η καρδιά του;
15. Γ: Ναι, ναι.
16. Σ: Και δηλαδή είναι (.) τόσο μικρό;
17. Α: Αχ Στέφανε μακάρι να το έβλεπες, είναι απίστευτο.
18. ((Η κάμερα εστιάζει στο πρόσωπο του Στέφανου που χαμηλώνει τα μάτια με
19. απογοήτευση))

Τα κείμενα μαζικής κουλτούρας αποτελούν πεδίο αναπαραγωγής εξουσιαστικών λόγων και συγκρότησης υποκειμένων, έναν προνομιακό δηλαδή τόπο για την εξέταση των αναπαραστάσεων της αναπηρίας. Η παρούσα εργασία θέτει στο επίκεντρο της ανάλυσης την τηλεοπτική αφήγηση και συγκεκριμένα τη σειρά «Κλείσε τα μάτια» (2003-2005), η οποία πραγματεύεται την τύφλωση. Τα βασικά ερευνητικά ερωτήματα εστιάζουν στον τρόπο που κατασκευάζεται η ταυτότητα των ΑμεΑ και στις συγκεκριμένες αναπαραστάσεις που αναδύονται κατά την επεξεργασία του τηλεοπτικού λόγου. Εξετάζεται δηλαδή αν η κατασκευή της αναπηρίας είναι μία και αδιάρρηκτη ή αν συνοδεύεται από ποικίλες νοηματοδοτήσεις. Με ερευνητικό πλαίσιο την ανάλυση λόγου και μεθοδολογικά εργαλεία προερχόμενα από την κριτική και φουκωϊκή προσέγγιση, επιχειρείται μια εις βάθος ανάλυση.